

Fregatten «Lossen»s historie 1684–1717

ROLF SCHEEN

I. BYGGESTED. BYGGMESTER. BYGGETID.

a. *Holmen Isegran.*

Omtrent 15 kilometer nedenfor Sarpsfossen, akkurat der hvor hovedløpet av Glomma deler seg i Østerelva og Vesterelva og fra den nåværende by Fredrikstad fortsetter sørover med en arm på hver sin side av Kråkerøy, der ligger en holme, som heter *Isegran*.

Ved Isegran ble den norske skjærgårdsflåten lagt opp, både etter krigene 1657-60 og etter Gyldenløve-feiden 1675-79.

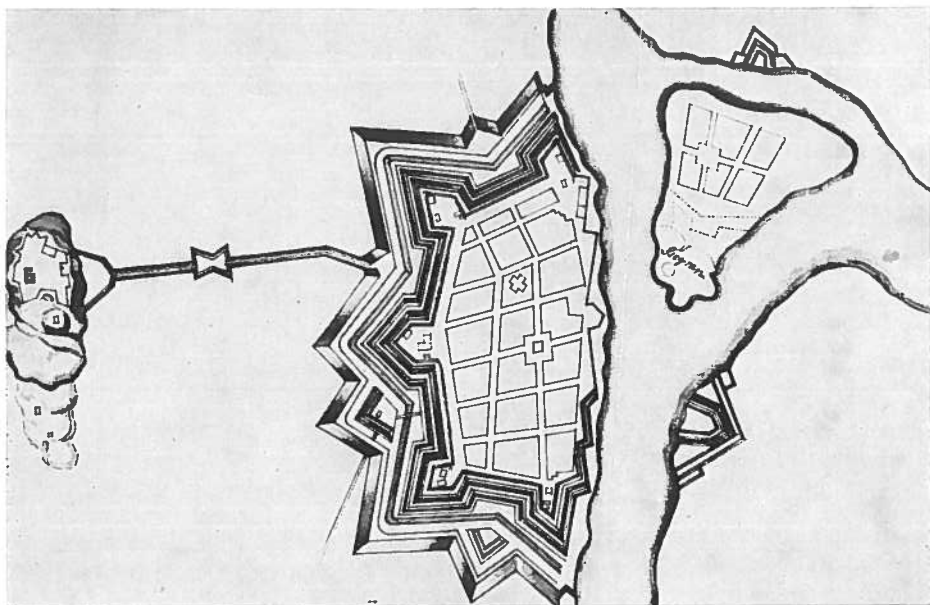
Galeier og liknende fartøyer hadde en utmerket liggeplass i løpet mellom Isegran og Kråkerøy, hvor det var en naturlig havn som bar navnet Lykkedypet eller Løkkedypet. Da det i 1683 ryktes at svenskene hadde planer om et overfall på denne galeistasjonen, anla generalmajor et lite jordverk på Kuaker, Kråkerøy, for å verne anlegget. Denne nye lille skansen kalte han «Christianspor», fordi den var «sporweise gemacht».

På den tid hadde holmen Isegran fått sitt lille galeiverft, hvor en kunne bygge både galeier og andre krigsskip, når de ikke var for store. På dette verft ble fregatten «Lossen» bygget.

Det var først etter Gyldenløve-feidens slutt, at vår eneveldige konge, Christian V, begynte den virkelige, organisasjonsmessige utbyggingen av denne norske flåtestasjonen.

Den 13. januar 1683 bad Admiralitetet om å innstille «een goed og dygtig Officerer, som kand hafve indseende ofver Galleyerne i Norge, og dem i tilbørlig stand underholde og conseruere».

Det høye admiralitetet foreslo ingen mindre enn den hollandskfødte schoutbynacht (kontreadmiral) Cornelis de Witt (20. februar 1683), som alt i 1679 første gang var blitt viseadmiral «prouisionel».

Fredriksstad festning med holmen Isegran på den tid fregatten «Lossen» ble bygget.

Fredriksstad fortress and the islet Isegran at the time when the "Lossen" was built (1686).

Kongen approberte Admiralitetets forslag om de Witt den 24. februar, og han reiste straks til Norge med stasjon i Fredrikstad.

Den tekniske leder av skipsbyggingen var Mester-Skipbyggeren *Harmen Thiessen van der Burgh*, en hollender, som var kommet til København sammen med sin far, skipsbyggmester Matthijs Harmensen van der Burgh, da denne etter Cort Adelaer's initiativ flyttet til København og fra begynnelsen av 1662 tiltrådte tjeneste ved Holmen. Faren fikk avskjed i 1682, fordi han ved byggingen av orlogsskipet «Christianus Quintus» ikke nøyaktig hadde fulgt den modell han selv hadde laget, og sønnen, som på det tidspunkt selv var skipsbygger, måtte gå av samtidig, fordi han ikke hadde meldt sin far. Både far og sønn søkte forgive om å få lov til å fortsette sitt arbeide, som de ville utføre gratis til «skaden» ved orlogsskipet var utbedret. Faren ble nektet, selv om det viste seg at en del av den påståtte «skade» i virkeligheten var til fordel for skipet. Sønnen ble tatt i tjeneste igjen etter at Admiralitetet hadde erkjent at han var dyktig, selv om den deputerte Christoffer Sehested mente at han var den dårligste av de tre samtidige skipsbyggere, Matthijs Harmensen, Harmen Thiessen og deres motstander, hollenderen Cornelius Thomesen.

Etter kongens befaling utstedte Admiralitetet den 11. desember 1682 ordre til «Mester-Skibbygger-Svenden ved Holmen, Harmen Thiesen von der Burgh, at han sig straxen anmelder hos Hans Kongelige Mayestets Høybetroede Stadtholder udj Norge og General Felt-Marskalch, Høybaarne Hr: Ulrich Friderich Guldenlew, og efter Hans Høye Excellens anviisning og anordning ved allerførste Leylighed begifver sig paa Reysen til dend stad udi Norge, som befaleet vorder, der at forblifve indtil viidere, og, som Mester-Skibbygger, tilbørlig og forsvarlig i Vercksette og befordre een deel Jagters, Snauwers og endel der behøfvende fahrtøys bygning . . .».

Etter dette varte det ikke lenge, før Harmen Thiessen med sin hustru, Trincke Wouters, bega seg på vei til Fredrikstad. Den 13. februar 1683 fikk han pass for reisen, og snart var han i full gang med krigsskipsbyggingen på Isegran.

De to aktuelle snauene, som hver en tid ble kalt en «barcalonga», før de fikk sin endelige karakteristik, «fregatter», skulle bygges ved Isegran.

b. Fra kjølstrekking til sjøsetting.

Noen konstruksjonstegninger for byggingen av «Lossen» er ikke funnet, og det mest sandsynlige er at de aldri har eksistert. Den er temmelig sikkert bygget etter kontrakt, supplert med muntlige instruksjoner, likesom Thiessen i høy grad har nyttet sine erfaringer fra byggingen av liknende fartøyer.

Blant de siste var en tidligere liten fregatt, bygget av hans far, Matthijs Harmensen, på Bremerholm (fra ca. 1685 kalt Gammelholm), København, etter kontrakt av 2. desember 1672, sjøsatt 31. mars 1673, og døpt «Lossen».

(Det kan her med en gang bli opplyst, at vi ennå tidligere hadde en galei med navn «Lossen». Den ble bygget i København i 1666, hadde 5 kanoner, og ble i 1676 forært kurfyrst Friedrich Wilhelm av Brandenburg. («Den store kurfyrste».)

«Loss» er et gammelt ord for «gaupe», som også har vært brukt i Norge. Et eksemplar av denne dyreart skal være skutt ved Breifjell på Kråkerøy så sent som omkring 1850.

En dansk ekspert, den i 1966 avdøde orlogskaptajn Preben Holck, har i «Lists of Men-of-War» av 1936 oppgitt lengde, bredde og dybde i rommet for den første fregatt «Lossen» til henholdsvis 85 fot, 23 fot, 6 tommer og 9 fot, mens hans tall for den vesle Isegran bygde «Lossen» var 101 fot, 23 fot og 3 tommer, 10 fot og 6 tommer.

Her er nyttet danske fot à 313,8 mm. Lengden er avstanden fra forkant av forstevnen til akterkant av rorstammen. Bredden er målt slik, at den blir

1½ à 2½ fot mindre enn største bredde. Dybden i rommet ble regnet fra overkant av kjølen til overkant av vedkommende dekkssjelker, regnet med høyden ute i borde.

I privatbrev av 22. november 1962 til nærværende forfatter har orlogskaptnen imidlertid opplyst, at de for den sidste «Lossen» oppgitte tall gjaldt *hollandske* fot. Fregatten ble målt i København i 1686, og man fant da at dimensjonene i *danske* fot ble henholdsvis 91,5 fot for lengden, 22 fot for bredden, men 9¾ *hollandske* fot for dybden. Regnet slik var altså skipets lengde 28,7 meter, største bredde ca. 7,5 meter. (En Amsterdam-fot var lik 283 mm.)

På grunn av de unøyaktige angivelser er det ikke lett å trekke direkte sammenlikninger med moderne skip.

Regnes med engelske fot à 304,8 mm for fullriggeren «Christian Radich» (Oslo's skoleskip, bygget 1937), blir dens «lengde overalt», 192,1 fot, lik 58,6 meter, største bredde 32 fot = 9,8 meter.

«Christian Radich»s bruttotonnasje er oppgitt til 676 tonn.

Noe stort skip var altså vår fregatt «Lossen» ikke.

Den eldste fregatten «Lossen» førte i 1675 på batteriet 16 stk. 6 pund jernkanoner, på styreplikten 2 stk. 3 punds metallkanoner og ellers 8 stk. 3 punds jernkanoner. Kanontallet kunne variere mellom 26 og 32 stykker, besetningen mellom 84 og 104 mann. Skipet kostet 1700 daler, foruten at kongen holdt alle materialer, 20 ruhuggere (tømmermannslærlinger) og alle nødvendige sagskjærere og borere. Det deltok i slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677, hvor det hadde 1 drept og 1 såret, og det brente på Københavns red 26. august eller 9. september 1679. (Feilaktig har også vært oppgitt på Kalundborgs red.)

I Holmen Isengran's material- og pengeregnskaper for årene 1683—1686 er «Lossen» til å begynne med kalt «Fligende Loos», «Flyende Loos» og endog «Flyfuende Loos», mens den senere fregatt «Ørnen» tilsvarende er kalt «Flyende Adelaer» o.l. Til dels er også brukt betegnelsene «Fregat No 1» og «Fregat No 2», og det later til, at «Ørnen» er den første, «Lossen» nr. 2.

Opptømringen av «Lossen» er øyensynlig ikke begynt før i 1684. På det tidspunkt hadde man ved Isegran, dels ferdige, dels under bygging, foruten de to fregatter galeiene «Norske Løwe», «Friderich», «Duchand», «Lindormen» (også kalt bare «Ormen»), «No 3», «No 4» og «No 5», skjærebåtene «No 1», «No 2», «No 3» og «No 4», smakken «De Gepillede Hart», jakten «Postillion» og noen vaktbåter og prammer.

Regnskapene er ført nøyaktig nok, men det er dårlig med dateringer, og en får ikke inntrykk av at de forskjellige utgiftsposter etc. er ført inn akkurat når utgiften har funnet sted.

Selve arbeidets fremgang kan man derfor ikke ta ut av regnskapene. Derimot kan man få et begrep om, hva der er gått med, om man gir seg til å summere de enkelte poster eller utgiftssorter for hvert skip.

Går man gjennom Holmen Isegran's materialregnskap for 1683, leter man forgjeves etter navnene «Ørnen» og «Lossen».

I 1684, derimot, kommer «Flyende Adelaer» alt på side 2, mens «Fliegende Loos» lar vente på seg helt til side (folio) 14. Til gjengjeld følger så en lang rekke poster på hver eneste side helt til side 27 og enda en del fremover til side 41. I begynnelsen er det mest forskjellige sorter skibsbyggingstømmer, som blir utgiftsført, f.eks. knær (40 tylfter), 12 tommers furutre (50 stykker), sperrer (36 stykker), master (1 stykke av hver av tykkelsene 14, 15 og 16 palmer). Av spiker går med f.eks. 1000 halve og 2000 hele «Dychers» (d.v.s. spiker med lite hode til å banke helt inn i treet), 4000 enkelte og 4000 dobbelte spiker, 3500 spiker à 5 tommer, 2400 à 6 tommer, 900 à 7 tommer osv. helt opp til 12 tommers, da man regner etter vekt (1 vog, 4 pund). Det kommer 30 bismerpund drev, 1 tønne bekk, 1 tønne tjære, 1 lispund rullebly, 20 bunter mose, 1 skålpund pumpelær osv. Videre følger linolje, kjønørk, oker, blyhvitt osv.

I 1685 fortsetter det med planker, knær, sitters (spantetømmer), flere spiker og mere drev, tjære og bekk osv. Nå kommer også 4 vinduer, fin blå maling, spanskgrønt, sværtebøsser, seil m.m., og fremdeles i 1686 utgiftsføres flere planker (særlig til båtene), flere spiker etc., men at skipet nå nærmer seg til å bli ferdig, forstår vi, når vi ser at fløyknapper er kommet med i regnskapet.

Den endelige byggeprisen finner vi i et skriv til kongen av 3. juli 1687, der han vil ha svar på bl.a. hvordan utgiftene stiller seg for bygging av slike krigsskip ved Isegran i forhold til ved Holmen i København.

For «Laassen» har man hatt følgende utgifter:

1. «Tømmeragi» til den fullkomne bygging med master:	1513	Rdl.
2. Adskillige andre materialier og jernfang:	623,28	»
3. Arbeidslønn:	900	»
	<hr/>	
	Sum:	3036,28 Rdl.

For «Ørnen var tallene: $1323,56 + 735,26 + 1000 = 3058,82$ Rdl.

På Holmen hadde man bygget «Heyeren», som var $1\frac{1}{2}$ fot lengre enn «Lossen» for: $2823,79 + 764,16 + 1037,48 = 4625$ Rdl.,47 Sk.

Der var også bygget «Pach an», 9 fot kortere enn «Lossen», for: $2498,51 + 676,10 + 1200 = 4374,61$ Rdl.

«Lossen»s sjøsettingsdato er ikke funnet oppgitt.

II. FREGATTEN «LOSSEN»S FØRSTE TOKT

Krig med fristaten Hamburg.

1686. Sjef: Lieutenant Jens Jensen Dall.

Edle Cornelis de Witt hadde knapt fått tid til å gjøre seg kjent med Holmen Isegran og affærene der, før han fikk sitt ønske oppfylt om å komme derfra. Den 15. mai 1683 ble han til tjenestens befordring beordret til straxen å overtrede på det kongelige orlogsskip «Svanen» og der oppsette viseadmirals flagg.

I hans sted ble den 12. mai 1683 beordret Sjøe-Capitainen, Edle og Welbaarne Johan Schinckel (Skinkel). Den 1. mars 1684 ble han utnevnt til schoutbynacht. Som sådan hadde han den ære å ta imot kong Christian V, da denne 30. mai 1685 i egen høye person avla et besøk på Isegran.

Det var ikke småtterier, når Norges konge skulle besøke sitt nordligste rike i de dager. Hans Majestet med følge tok over land fra København den 19. mai, og 25. mai gikk han ombord i orlogsskipet «Svenske Falk» (også kalt fregatt, 44 kan., 304 mann) i nærheten av Fladstrand (Fredrikshavn).

Ferden gikk via Tønsberg, og nevnte dag, 30. mai, seilte kongen over til Fredrikstad, med ankomst litt før middag. Det eksisterer en hel rekke reisebeskrivelser om konge-reisen, men forbausende lite står det om visitten på Isegran, som forøvrig hadde fått sin første flaggstang i anledning av dagen.

Noe spesielt om fregatten «Lossen» finner vi ikke i forbindelse med kongebesøket. Vi kan bare av regnskapene slutte oss til, at helt ferdig var den ennå ikke. Ellers later det ikke til, at kongen har vært særlig fornøyd med det skipsbyggeriet og den orlogshavnen han så ved Isegran. Han ga kort og godt muntlig ordre om at nybygging av fartøyer på dette sted skulle opphøre, og fregattene skulle overføres til København. En så drastisk foranstaltning kunne selvsagt ikke utføres på øyeblikket, men Isegrans glanstid var forbi. Norge fikk i stedet sin «Søe-Equipage» i Christiansand, hvis eksistens den danske sjøkrigshistoriker H. G. Garde regner fra 1689.

Fregattene «Lossen» og «Ørnen» kom på sine første tokt i 1686.

*

Egentlig ser det ikke ut til at det var regnet med noe stort tokt for de to fregatter. Ja, det noe besynderlige er, at de i flere år likesom ikke ble regnet med som tilhørende «Den Kongelige Flåte», slik at de ikke ble ført opp på de vanlige flåtelister. Når de en sjelden gang blir omtalt, er det som de «norske» fregatter, og de sorterte fra først av under Norges statholder, Guldenlew, mere enn under Admiralitetet.

Når «Lossen» og «Ørnen» i det hele kom på tokt i 1686, var grunnen den, at det i Norge som vanlig på den tiden var vervet sjøfolk til den dansk-norske orlogsflåten. Disse skulle transporteres ned til København, og for dem som var vervet i det nåværende Østfoldområdet, var det mest praktisk, mest økonomisk og mest enkelt å bruke «Lossen» og «Ørnen». Schoutbynacht Skinkel fikk sine ordrer. Han tok selv kommandoen over «Ørnen», mens lieutenant Jens Jensen Dall fra Båhus ble beordret som sjef for «Lossen» (altså en nordmann fra en avstått, nå svensk provins), og den 26. juni 1686 kunne Admiralitetet melde inn til kongen, at de tvende små fregatter «Ørnen» og «Laassen» (!) med innehavende 136 mann var lykkelig ankomne til Københavns red, «hvilke seg på vannet helt vel presenterer».

De to skipene ble liggende der nede i noen tid, og den 9. juli kom de ut på «beseiling» (seilprøve). Det ble den rene kappeseilas mellom alle de krigsskipene som lå «uden Bommen», d.v.s. utenfor sperringen til orlogshavnen, og dagen etter fikk kongen melding om at de to små norske fregattene «Ørnen» og «Laassen», som sistnevnte denne gang ble stavet, begge «seylede overmaade vel». Det var bare «Mynden», som hadde slått dem, mens både kongens nye jakt, orlogsskipet «Slesvig» og fregatten «Heyren» med snauen «Andricken» måtte alle se seg distansert.

Noen hjemreise ble det ikke etter denne bedriften heller. Kongen fant på, at han ville begynne krig mot Hamburg, og til det ble det bruk for både land- og sjøstridskrefter.

Fra meget lang tid tilbake sto byen i et noe ubestemt avhengighetsforhold til grevene av Holstein, og da deres rettigheter gikk over til kongene av Danmark, kom disse med krav om å bli hyldet med ed av den lille republikk, senere kalt fristaden Hamburg. En slik hyldning hadde byen stadig lurt seg fra, men i 1686 lå forholdene gunstig an for kong Christian V til å tvinge den gjennom, og den 20. august 1686 nådde en dansk hær på 14000 mann frem til Altona, klar til å begynne krigen.

22. august skrev kongen en ordre til Admiralitetet om fra København å sende 2 «vel beseylede fregatter» til å krysse mellom Norge og Elben for å ta skip, hjemmehørende i Hamburg. De høye herrer i Admiralitetet ble straks sammenkalt til møte for å drøfte saken, og de ble fort enige om, at «Lossen» og «Ørnen», som ennå befant seg i København, ville være tjenlige til å utføre kongens ordre. Derimot var de ikke enige med kongen i, at de to fregatter skulle ha så stort operasjonsområde.

«Lossen» og «Ørnen» seilte rundt Skagen og videre til sitt operasjonsområde. En annen styrke på 4 fregatter under viseadmiral Iver Hoppe opererte på

samme tid ut fra Elben mot hamburgerne, hvis egen sjømakt bare besto av noen få skip, vesentlig beregnet til eskortering.

Den 14. september 1686 kunne sjefen for Sjø-Equipagen i Glückstadt innrapportere navnene på 22 skip, som var oppbrakt dit. Da hadde alt keiseren (Leopold I), Frankrike og England begynt å intervenere. Brandenburg og Lüneburg hadde fått i oppdrag å tvinge de danske tropper til å forlate Hamburg, og det kom til forhandlinger og forståelse. Kongen gikk den 23. september med på at alle beslaglagte skip skulle frigis, og han lempet seg slik, at Hamburg den 16. oktober endog sendte ham en takkeskrivelse.

Kongen hadde i siste liten forsøkt å stoppe «Lossen»s og «Ørnen»s avseiling fra København, men hans ordre om det kom for sent, og en «velberøed og beseylet Challupe» som ble sendt etter dem med ordren, klarte ikke å ta dem igjen. Skinkel's instruks gikk ut på at han skulle fortsette kryssingen til midten av oktober og deretter begi seg på hjemreisen til Fredrikstad, avtale og legge opp de to fregatter og sende folket hjem. Noen ny ordre hadde med datidens kommunikasjoner vanskelig for å rekke ham i tide. «Lossen» og «Ørnen» seilte «hjem» til Isegran, og uten hensyn til mulige flytteplaner ble de høsten 1686 lagt opp der.

III. OVERFØRING FREDRIKSTAD—KRISTIANSAND

Tokt mot Hamburg's Archangel-farere.

1688. Sjef: Capitain Hendrich Harmensen Newermund.

Fregatten fikk ligge i fred ved Isegran vinteren over, 1686—1687. Det kommende året ble heller ikke forstyrret av noe tokt, men om høsten 1687 ble kong Christian V's ordre av 1685 om evakuering av Isegran satt i gang. Det nye galeiverft ved Kristiansand ble påbegynt, og skipene fra Lykkedypet ved Isegran overført til Hukken ved Lagmannsholmen, nær Odderøya. Noen større sjømilitær operasjon later ikke overføringen til å ha vært. Schoutbynacht J. Skinkel har sikkert hatt temmelig frie tøyler med hensyn til den sjømannsmessige side av saken, og krigsskipene har selv tatt med seg det flyttbare godset. Om fartøyene ikke heiste noen egentlig kommando, er det rimelig at lieutenant J. J. Dall igjen fikk ansvaret for sitt gamle skip «Lossen» og førte det trygt over Skagerrak, til det nye «flåtens leie».

Svært lenge fikk nå ikke «Lossen» og søsterskipet «Ørnen» ligge i fred.

Den 3. mars 1688 ble det utstedt ordre til schoutbynacht J. Skinkel, at han skulle sette i gang verving mellom Øster-Risør og Flekkefjord. Samtidig

skulle han sette i gang ekvipering av en av fregattene og med første føyelige vind la den seile til Sundet med så mange mann den kunne føre, og levere dem til en derliggende fregatt. Ordren ble gjentatt i en missive av 17. mars, der det ble forlangt 150 eller flere personer av det folk, som tilforne hadde tjent på flåten, og denne gangen ble det uttrykkelig nevnt med fartøyenes navn, at fregattene «Lossen» eller «Ørnen» skulle bli brukt til nedsendelsen.

Før noen transport av vervede kom i gang, var det igjen blitt ufred med Hamburg. Ekvipasjemesteren ved Holmen i København, capitain Christian Wibe, ble den 14. august 1688 beordret til å heise kommandoen på en eskadre, som skulle gå til angrep på Hamburg's skipsfart, og eskadren skulle bestå av fregattene «Lossen», «Ørnen», «Heyren» og «Svenske Falk», med sistnevnte som flaggskip. Operasjonsteatret var særlig den nordlige del av Nordsjøen med operasjonsfelt mellom Stad og Shetland. Hovedoppgaven var å oppbringe alle Hamburg-skip som kom fra Archangel, dernest også de fra Grønland.

Wibe fikk ordre om over land å reise til Kristiansand for å sette fart på ekviperingen av «Lossen» og «Ørnen». For å skjule hensikten med toktet ble det lansert som toktets formål å seile til Kinsale, Irland, for å ta imot dansk-norske Ost-Indiafarere, og det ser ut til at hele organiseringen av toktet foregikk med både presisjon og raskhet.

Styrken konsentrerte i Kristiansand, og den 1. september 1688 seilte den ut derfra og satte kurs for operasjonsfeltet.

Den 7. september kom 3 seilere i sikte, og jakten ble tatt opp. «Ørnen» åpnet ild med en 4 punds kanon, og en Grønlandsfarer med navnet «Kønig Dawid» ble tatt. «Lossen» og «Ørnen» var igjen de beste seilerne, og de seilte simpelthen vekk fra de andre. Etter noen tid skilte de også lag. Det ble adskillig styggevær, men 9. november var hele eskadren i god behold samlet i området Hellesund—Kristiansand. I mellomtiden hadde Hamburg gitt seg på ny, og 16. oktober hadde Admiralitetet utstedt ordre om, at alle oppbrakte skip igjen skulle frigis.

«Lossen»s sjef på dette toktet var capitain Hendrich Harmensen Newermand, en 46 år gammel bergenser, som hadde fart både på Finnmark og Vest-India, og som hadde kjempet både mot svensker og tyrkere.

Fregatten «Lossen» ble vinteren 1688-89 for annen gang opplagt i Kristiansand.

Ennå 8. november 1688 var den ikke kommet med på Admiralitetets liste over «Flaadens montering».

IV. NYE SJØFOLK-TRANSPORTER

På tokt til Scotland med utleide soldater.

1689. 1. Sjef: Lieutenant Jens Jensen Dall.

1689. 2. Sjef: Lieutenant Johannes Nielsen Hess. (Også i 1690.)

Det later til at man fikk mindre og mindre respekt for vinteren og lot krigsskipene mere og mere få prøve seg i kulde og hardt vær.

I 1689 gikk det så tidlig som 9. februar ordre om at de norske fregatter «Lossen» og «Ørnen» straxen måtte ekviperes og gjøres ferdige. Det gjaldt å få norske sjøfolk ned til flåten i København, og den eneste forsinkelse fregattsjefene skulle være tillatt å bevilge seg, var den at de helst aller først skulle få med seg de norske marinere, som var på vei til Kristiansand, og som var så nødvendige, at litt venting på dem kunne bli tålt.

Sjef på «Lossen» under transportene skulle være den gamle kjenning Jens Jensen Dall, som var en av dem der gikk litt ut og inn i tjenesten, og som i 1689 igjen ble antatt, denne gang med titelen premierlieutenant.

I begynnelsen av mai hadde han levert sin første sending, og 6. mai fikk han ordre om å følge med fregatten «Heyren», lieutenant Magnus Sehested, til Norge med sitt skip og ved ankomsten der (i Kristiansand) levere sin egen besetning over på «Heyren», for at hans egne folk med den kunne bli overført til København og gå i ny tjeneste ombord i flåtens derværende skip.

Dall selv ble ansatt ved Sjø-Equipagen i Kristiansand, hvor han forble til 1691.

*

Fregatten «Lossen»s neste sjef ble Capitain-Lieutenant Johan eller Johannes Nielsen Hess, som fikk et tokt av de ikke helt vanlige.

Vår eneveldige kong Christian V hadde nemlig besluttet seg til å tjene penger ved å leie ut soldater, en beslutning som kom til å koste mange danske og også noen norske livet. Utleien fant først sted i forbindelse med den såkalte engelske «revolusjon» av 1689. De danske tropper kom til å kjempe utenlands i 8 år, og det er beregnet, at av de opprinnelige 7000 mann, som dro ut fra Danmark, var det bare 1457 av de menige, som kom levende tilbake. Det var sikkert adskillige nordmenn blant de 7000. I 1692 ble 145 mann, vervet i Norge, sendt ned; i 1693 kom 200 mann fra Norge. Oberst Barstad har som konklusjon på en av ham foretatt undersøkelse sagt det slik:

«Det kan neppe ansees tvilsomt, at mange nordmenn, som har stått i de danske avdelinger, navnlig Garden og Dronningens Livregiment, har lagt sine

ben til hvile i Irland, Flandern og Brabant i felttogene imot kong Jacob II av England og Ludvig XIV av Frankrike i årene 1690—1697.»

Fregatten «Lossen»s andel i denne tragedie begynte med at statholder Ulrich Friderich Gyldenløve den 28. mai 1689 utstedte en ordre til schoutbynacht Henrik Greve om å utruste en eskadre, som skulle bestå av det vesentligste av Christiansand-styrken: Fregattene «Lossen» og «Ørnen», 3 store og 3 små galeier, samt 3 skjærbåter. Hertil kom utrustningen av 2 defensjonsskip i Bergen.

Den 7. mai 1689 erklærte England Frankrike krig, mens Spania to dager tidligere var kommet i krig med Frankrike, og situasjonen utviklet seg, slik at den slett ikke var helt gunstig for William III.

Under disse forhold var det at vår konge kom ham til hjelp. Den 25. august 1689 ble det mellom kongene Christian V og William III sluttet en traktat, hvoretter den første mot god betaling skulle stille 6000 infanterister og 1000 kavallerister til rådighet for kongen av Storbritannia og Irland. Disse skulle bli overført under eskorte av 4 dansk-norske krigsskip à 40 kanoner og 300 mann og 2 krigsskip à 30 kanoner og 250 mann.

Til overføringen trengtes ca. 80 koffardiskip. Det ble ingen lett oppgave å skaffe alle dem. Betalingen var dårlig, og høststormene kunne sette inn, før konvøyen kom av gårde. Skipene skulle ligge klar ved Lister Dyb, nord for Sylt, den 29. september. Landkommissær for det sønnenfjelske Norge, Friderich Mercker, fikk ordre om å skaffe det nødvendige antall transportskip à minst 30 kommercelester i Norge, men fikk bare tak i 2 norske koffardiskip. Senere stilte amtmann Claus Røyem i Christiansand til disposisjon sine skip «Norske Løve» på 175 lester og «St. Johannes» på 140 lester, og det kom også noen andre norske til, men hovedmassen av transportskip måtte skaffes i Danmark eller annetsteds.

Eskadren besto først av orlogsskipene «Christianus Quartus» (56 kan., 393 mann), «Engelen» (50 kan., 281 mann), «Neptunus» (44 kan., 259 mann) og «Svenske Falck» (44 kan., 260 mann.) Den 19. september lettet von Stöcken med disse og seilte fra København red. I Øresund tok han over en konvøy på 54 transportskip, og 2. oktober kom han med denne flåten til Lister Dyb. Dagen etter kom «Lossen» og «Ørnen» sammesteds, hvor også fregatten «Heyren» (også kalt «Blaa Heyren») innfant seg.

Ombord i «Engelen» var den 24 år gamle lieutenant Iver Tønnesen Huitfeldt.

Ennå var ikke landsoldatene klare til å ta avsted. Hele hjelpekorpsset ble samlet ved Ribe, og dit kom kongen for å holde mønstring over alle dem, han nå skulle overlate i en annen monarks tjeneste.

Tiden gikk og ble kostbarere og kostbarere.

Ikke før onsdag morgen den 6. november kunne signalet om å lette anker bli heist. Foruten krigsskipene besto flåten av 6 kongelige og 72 private koffardiskip. Bestemmelsesstedet var Leith i Scotland, Edinburgh's havneby, men det hele ble slikt «rot», at det var ikke mange som kom dit.

Flaggskipet, «Christianus Quartus», gikk på grunn alt ved utseilingen. Heldigvis gikk det nokså glatt med å få det av igjen.

Omtrent 30 skip ble liggende i Lister Dyb uten å følge ordre. Det førte til at hele flåten måtte ankre en tid, mens disse ble jaget ut. Likevel ble 9 fortsatt liggende, og «Lossen» og «Ørnen» måtte bli tilbake for å ta seg av dem.

Det var ikke bare storm og uvær en kunne vente. Franske kapere var i stort tall kommet nordpå, og det lyktes dem under den påfølgende stormen å ta skip med hele 4 kompanier av Dronningens Livregiment og føre dem til Dunkerque.

Stormen kom også, først motvind, så det rene uvær. Schoutbynacht von Støcken forsøkte forgjeves å krysse nordover mot bestemmelsesstedet. Selv ble han så syk, at han ikke kunne holde seg på dekk. Flaggskipets los styrte gal kurs og ble arrestert, satt i bøyen, underveis. Den 9. november var hovedflåten kommet opp under Flamborough Head, langt, langt ut av kurs. Om vinden løyet, var den fremdeles imot, og forholdene ombord, med døde hester og sjøsyke tropper var høyst miserabel. Før første uken var gått, måtte man kaste mere enn 100 heste-lik overbord, og det gikk nok også noen menneske-lik samme veien. Eskadresjefen bestemte seg for å styre inn til Hull i stedet for å gå til Leith, og den 12. november nådde han inn dit med 58 av transportskipene, hvoriblant det med hærsjefen, hertugen av Württemberg ombord.

Noen landsetting kunne ikke begynne, før det på offisielt hold i London var innhentet tillatelse. Det tok en uke, men endelig den 19. november kunne da debarkeringen begynne — i Hull.

En løytnant ble sendt til Leith over land for å undersøke, om noen av skipene hadde klart å komme seg inn dit. Jo! Der fant han fregattene «Lossen» og «Ørnen», orlogsskipet «Neptunus» og de transportskipene, som var anbefordet dem. Det var de eneste, som hadde klart å følge operasjonsordren om Leith som debarkeringssted.

Nå måtte selvsagt de også seile ned til Hull.

I slutten av november kom 3 av transportskipene inn til Christiansand. Det ene hadde kavalleri, det andre infanteri ombord. Et av dem var det store «Fortuna» med hele 5 infanterikompanier.

Også til Hellesund kom et skip med infanteri. Så sent som 7. desember kom et skip inn til Arendal med bl.a. 14 offisershester. De skulle tas over land til Christiansand, men de var så skrøpelige, at 9 av dem døde underveis.

Alle disse skipene, som var kommet inn til Norge, måtte repareres og besetningene forpleies i Christiansand, før de kunne forsøke å komme over til hovedstyrken.

Naturligvis var det fregattene «Lossen» og «Ørnen» som måtte ta dem i konvoy.

Dessverre gikk ikke overfarten for seg helt uten uhell. Avreisen fant sted den 16. januar. De franske kaperne klarte i vintermørket å avskjære det skipet som førte kaptein, baron von Ueffeln's kompani av Prinds Frederichs Regiment og ta både skip og baron og soldater med til Frankrike.

Fregattene «Lossen» og «Ørnen» kom selv i god behold tilbake til sin basis, Christiansand — og slik endte deres deltakelse i det eventyret som med sine mange gjenvordigheter kom til å gå over i historien under navnet: «Den engelske Transport».

V. PÅ TOKT TIL VERN OM SKANDINAVISKE HANDELSSKIP

1690. Sjef: Capitain Georg Carstensen Nyebuhr.

En stor del av vinteren var altså gått, før «Lossen» ble lagt opp. Imens raste krigen mellom England/Holland og Frankrike/Spania videre.

De gamle fiender i kampen om herredømmet over Østersjøen, den svenske konge og den dansk-norske konge, hadde funnet, at de kunne ha felles interesser, og ved en defensiv allianse-traktat av 1. februar 1690 ble de bl.a. enige om, hvordan de skulle samarbeide for best å kunne trygge både norske, danske og svenske handelsskip.

Som en følge av denne traktat ble dette år utrustet 7 dansk-norske orlogsskip eller fregatter, med ikke mindre enn 6 norske skipssjefer, og «Lossen» (med G. C. Nyebuhr fra Fredrikshald som sjef), ble stillet under commandeur-capitain Niels Lavritzen Barfoed (født på Taasinge) på fregatten «Engelen» for å utføre konvoytjeneste.

Det ble dette året sendt ut en del «lærlinger» (elever før Sjøkrigsskolens opprettelse), og «Lossen» fikk for sitt vedkommende ombord den senere kommandørkaptein og stiftamtmann Jørgen Bille. Forøvrig var fregattens besetning av økonomiske grunner sterkt redusert. Bemanningsreglementet førte bare opp 65 mann, hvorav 1 kaptein, 1 løytnant, 1 lærling, 1 skipper, 2 styrmenn, 1 barberer (skipslege), 1 høybøtsmann, 2 kvartermestre, 1 høybåtsmannsmath, 1 skipmannsmath, 1 tømmermann, 1 ruhugger, 1 seillegger, 1 skipsskri-

ver, 1 kokk, 1 bødker, 29 båtsmenn (matroser), 2 pødkierer (unggutter), 1 arkelimester, 1 arkelimestersmash, 4 bøsseskyttere og 10 marinere.

Admiralitetets ordre til capitain Nyebuhr som skipssjef var datert 26. mars 1690. Han oppholdt seg på den tid i København, og skulle derfra ta med både en del av mannskapet, noe proviant og andre fornødenheter, og så hurtigst ekvipere fregatten. Så snart «Lossen» var klar, skulle den seile til Flekkerøy, hvor den ville finne «Engelen» og underlegge seg Barfoed som «Commandeur». Den foreløpige ordren gjaldt en konvoy ad England og tilbake, og det skulle som vanlig vises god sjømannskap og godt soldatskap — det siste i tilfelle av kamp.

Så langt var alt bra. I praksis ble det hele noe anderledes.

Svært mange av de norske skipperne hadde ikke tålmodighet til å vente på noen konvoy og seilte avsted uten. Da Barfoed den 29. april kom til Flekkerøy, møtte han like utenfor ca. 10 norske fartøyer på vei til London, men havnen var helt tom for skip, som han kunne ta med i konvoy. «Lossen» hadde på det tidspunkt vært klar lenge, men kunne av mangel på penger ikke få utrettet noe.

Den 6. mai passerte 14 skip Flekkerøy. Bare 1 av dem kom inn for å søke konvoy. Endelig 16. mai var samlet 7 norske eller danske skip, 3 svenske og 2 engelske koffardiskip. Med dem seilte «Engelen» og «Lossen» avsted, og etter 5 dagers rask reise nådde de frem til London-revieret.

Dagen før, hadde sjefen for «Lossen» nær Yarmouth praiet en kaper fra Dunkerque. Denne forsøkte å bluffe, at den hørte hjemme i Rotterdam, men gjorde ellers ikke noe forsøk på å ta noen av konvoyens skip.

Også mens de to fregatter ventet på at koffardiskipene skulle komme ut igjen, fikk Barfoed en del ergrelser med norske skipper, som ikke brydde seg om å bli tatt med i konvojen.

Den 8. juni lettet returkonvojen, 14 norske eller danske, 1 svensk og 4 britiske koffardiskip foruten eskorten, og etter å ha ankret for natten ved Queensborough gikk ferden videre neste morgen.

Et par etikettespørsmål like overfor engelskmennene ble ordnet av konvoysjefen, mens capitain Nyebuhr var tilskuer. Selv praide han 12. juni «Joseph» av Skien etter nyheter, og fikk beskjed at ingen fransk kaper var sett.

Lindesnes ble passert av «Lossen» den 15. juni. Fregatten skulle eskortere engelske og svenske skip inn Skagerrak, mens Bergens-farerne fortsatte alene. Alt gikk godt, og ikke noe særlig hendte, før «Lossen» den 20. juni på nytt krysstokt var kommet helt bort i nærheten av Skagen. Da fikk de ved soloppgang se en konvoy på ca. 60 koffardiskip, eskortert av 2 hollandske fregatter, som vel hver for seg var «Lossen»s overmenn.

Danmark-Norge var ikke i krig med Nederland på den tiden, men egen autoritet på «Kongens strømme» skulle hevdes, og Nybuhr gjorde jakt på dem. Ettersom han innhentet koffardiskipene, strøk disse sine mersseil, og gjorde dermed sin plikt. Da det hollandske sjefsskip så det, viste konvoyens høystbefalende flagg og kom rundt aktenom «Lossen», men han hverken saluterte eller strøk seil. Nybuhr løp ham kloss langs siden og spurte, hvorfor han ikke avga skyldig honnør. Hollenderen svarte, at han ikke hadde noen ordre til det. Nybuhr tok ikke hensyn til den annens større styrke eller til at det var en annen hollandsk fregatt ikke langt unna, men skjøt et skarpt skudd foran hollenderens baug for å vise, at han mente alvor. Etter det hilste den hollandske sjef med 5 løse skudd. Det var ikke nok til at Nybuhr ville svare med «Takk». I stedet løp han igjen tett langs siden av hollenderen og sa, at enten skulle hollenderen stryke, eller han skulle selv komme ombord og gjøre det for ham.

De to fregattene var på det tidspunkt så nær hverandre, at «Lossen»s folk kunne nesten ha entret det andre skipet. I stedet for å stryke, halte hollenderen sine kanoner ut i borde, d.v.s. han gjorde klar til kamp, samtidig som han fortsatt nektet å stryke, fordi det ikke var «maner». Etter det sendte Nybuhr sin løytnant ombord i hollenderen med beskjed, at han ikke ville forlate ham, før han hadde strøket. Da ga hollenderen seg, og strøk sitt store mersseil. Forre mersseil var oppbrast og strøket på forhånd. Etter det kunne Nybuhr med 3 skudd takke for de 5 han hadde fått som salutt av hollenderen tidligere.

Nå kom den andre hollandske fregatten opp langs «Lossen». Den hadde vel sett, hva der var foregått, hadde på forhånd strøket alle sine mersseil, og saluterte med 5 skudd. Nybuhr lot øyeblikkelig takke med 3, og da affæren var over og «Lossen» skulle forlate valplassen, hilste Nybuhr dem med 3 nye skudd, som hollenderne igjen takket for med 3 skudd. — Slik var «etiketten» dengang.

«Lossen» styrte inn Skagerrak, og den 25. juni var den utenfor Stavern. Alt før solen var stått opp, ble det observert noen skip, som det ble gjort jakt på. Det viste seg å være 6 ganske sterkt armerte koffardiskip, hvorav ingen gjorde honnør for den norske fregatt, selv ikke da Nybuhr hadde skutt et skarpt skudd for å minne dem om deres plikt. Uredd styrte han med «Lossen» opp midt blant dem, og ga beskjed, at hvis de ikke ville stryke, så skulle han lære dem å gjøre det. Da strøk 5 av skipene, men det største, med 18 kanoner, var fremdeles halstarrig. Sjefen der sa at han kjente «Lossen»s sjef, og at han visste det var en Dunkerquer-kaper. At Nybuhr benektet det, ble det ikke tatt hensyn til.

Igjen sendte Nybuhr sin løytnant ombord i «fienden», og den annen fikk vite, at om han ikke strøk, ville det fra norsk side bli entret. Først ble det

svart, at han hadde den engelske konges utnevning og ikke strøk for noen franskmann. Løytnanten kom tilbake uten å ha oppnådd noe, og «Lossen» ble derfor av sin sjef styrt kloss langs siden med alle kanoner besatt. Motparten ropte: «Hold av, eller jeg skyter.» Nybuhr svarte: «Er du en bra kar, så skyt først, og jeg skal svare deg, om du ikke stryker.» Da strøk engelskmannen sine seil, og fra alle 6 skip ble «Lossen» salutert med 3 skudd som «løsen». Nybuhr takket dem med 3 skudd igjen — og de fremmede seilte til Fredrikstad og Fredrikshald for å hente trelast til England!

«Lossen» seilte inn til Stavern, hvor han fra Larvik fikk skaffet seg ny mesanmast. Han fikk fra Larvik også med seg 5 skip, som 29. juni avgikk med ham til Flekkerøy, med ankomst dit 30. juni.

I mellomtiden hadde det versert så mange rykter om norske skip som var tatt av franske eller irske kapere, at skipperne var begynt å bli engstelige for å seile alene. En mengde skip kom av den grunn inn til Flekkerøy for å få eskorte over Nordsjøen, og den 10. juli kunne Barfoed med «Engelen» og «Lossen» forlate havnen med en konvoy på ikke mindre enn 70 skip, hvorav de aller fleste var norske, noen danske eller svenske og et engelsk.

En uke før avreisen hadde Nybuhr hatt en kjedelig disiplinærsak med tre av sine matroser, som drakk seg fulle og var oppstansige, da de skulle laste proviant ombord i en skjærbåt i Christiansand. Alle tre måtte 3. juli «springe fra råen» ved siden av at de hver fikk 50 slag pryl.

Konvoysjefen, Barfoed, hadde likevel større sorger på dette tokt. Han kom bl.a. i konflikt med sin skipsskriver på en måte som resulterte i at skriveren til slutt ble dømt til å arbeide i jern på Bremerholm hele sin livstid.

Verre var fornyet strid med norske skipper, som kunne være yderst vrangvillige, når det gjaldt å opprettholde disiplinen innen konvojen. Verst var likevel kongens unåde, som Barfoed ble utsatt for, til dels fordi kongen, (som under Hamburg-krigen), annullerte ordrer og sendte nye som ikke nådde frem, dels fordi Barfoed selv i sin iver for å føre sine konvoyer frem, kanskje ikke alltid tok de hensyn til kongelige ordrer, som den eneveldige majestet forlangte.

Endelig kom Barfoed opp i uvær og proviantmangel m.m., som til slutt gjorde ham nesten dødssyk.

Ved utseilingen fra Flekkerøy, 10. juli, måtte «Lossen» sørge for at alle etternølere kom med, og den opererte under overfarten som akterbevoktning for både å verne de sendrektige mot kapere og passe på, at de ikke stakk sin vei. Begge deler kunne være like nødvendige, for alt en av de første dagene til sjøs fikk Nybuhr av noen hjemvendende norske koffardiskip vite, at franskmennene hadde vunnet et stort sjøslag ved Beachy Head (på Englands sydost-

kyst), så man måtte være forberedt på at de franske kaperne ville boltre seg som aldri før.

Om morgenen den 13. juli ble det oppdaget at Linds-bugtfarerne uten tillatelse hadde forlatt konvøyen, skjønt de på forhånd var instruert om at «Lossen» skulle følge dem fra Weel Bank. Nå ble «Lossen» straks beordret til å innhente dem og bringe dem vel frem og dermed opphører kontakten mellom Nybuhr og hans sjef, helt til de møtes igjen ved Tilbury den 5. august.

Det var visst ikke før 16. juli, at «Lossen» tok igjen rømlingene fra Dogger Bank, i alt 18 skip. 2 hollandske fregatter var da kommet hen til dem, men de seilte vekk, så snart «Lossen» heiste sitt flagg, Dannebrog. Koffardiskipene ble eskortert til Sporen Head (Spurn Head), og seilte derfra på egen hånd til sine bestemmelsessteder ved The Wash eller Humber. Selv ankret «Lossen» i Borlingston Bay (antakelig Bridlington Bay, noe nordenfor Spurn Head, på sørsiden av Flamborough Head). Her fikk han tak i los for å seile ned til Londonrevieret, men plutselig kom en engelsk pressegjeng ombord, og uten videre tok de losen med seg for å sette ham i britisk orlogstjeneste. Ved hjelp av en engelsk skipper kom «Lossen» seg inn til Grimsby, på sørsiden av Humbermunningen, og her fikk «Lossen» en ny opplevelse.

Om morgenen kom 2 britiske fregatter inn på redan og forlangte at «Lossen» skulle stryke sin vimpel, samtidig som de skjøt 2 skarpe skudd over eller mellom mastene på den norske fregatt. Nybuhr, som selv var så streng, når det gjaldt andre, ville ikke ta inn noen vimpel, men saluterte med 3 løse skudd. Disse ble besvart med det samme antall, og Nybuhr takket igjen med 1. Så kom en løytnant fra den britiske sjef og spurte, *hvorfor* Nybuhr ikke tok inn sin vimpel. Svaret ble, at det var ingen «maner», og at slikt ikke ble forlangt av andres orlogsskip i Danmark-Norge. Dermed ga britene seg. «Lossen» seilte lenger inn i bukten, men overalt var losene presset i tjeneste ombord i britiske krigsskip, så «Lossen» fikk ingen. En sjalupp ble rodd til Hull — også forgjeves.

Da hendte det, at Hull's borgermester skulle sende noen koffardiskip med pressete britiske sjøfolk sørover til flåten. Hvis Nybuhr ville ta dem under konvøy, skulle han få los. Den norske sjef betenkte seg ikke lenge, og den 1. august seilte fregatten «Lossen» som eskorte for 1 britisk presse-skute og 13 koffardiskip fullastet med en krigførende nasjons sjøfolk på vei til egne krigsskip, uten at Nybuhr lot seg affisere det minste av tanken på, at dette muligens hadde noe med opprettholdelsen av nøytralitet å gjøre!

Den 5. august ankret Nybuhr med sin britiske konvøy ved Tilby, antakelig Tilbury, inne i Thames-munningen, hvor Barfoed lå, og derfra seilte han igjen 9. august uten å vente på Barfoed.

Nybuhr med «Lossen» følte seg øyensynlig til en viss grad som herre også i Thames-revieret, for da han om morgenen 10. august passerte et hollandsk krigsskip, som ikke saluterte eller strøk seil for ham, sendte han et skarpt skudd for å minne hollenderen om hans plikt. Det hollandske krigsskip strøk straks sine mersseil og avga salutt med 3 skudd, hvoretter Nybuhr nådigst takket med 3 skudd igjen.

Noe senere passerte «Lossen» et hollandsk admiralskip med kommandotegn på stortoppen. Capitain Nybuhr hadde muligens på forhånd beslått sitt store mersseil. Noen salutt eller andre æresbevisninger avga han ikke. Hollenderen foretok seg ikke noe.

Den neste dag derimot, da en britisk viseadmirals skip ble passert, da hilste Nybuhr med 3 skudd, fikk 3 igjen, og takket med 1.

Slik ble det gjort forskjell på det republikanske Holland og det kongelige England.

Nybuhr's oppgave var nå å hente de koffardiskipene som var ventendes fra havnene ved Humber og The Wash. Den 23. august var «Lossen» ved Spurn Head, og to dager senere seilte den mot Norge med 11 norske og 6 engelske skip i sin konvoy. De engelske skipperne fikk nøyaktig samme behandling som de norske, ble tildelt deres seynebrever, som om de tilhørte samme nasjon, og «nøytralitet» var det ikke mange som tenkte på eller hadde forståelse av.

Hjemreisen ble hard. De holdt på å komme på en legervall (med fare for å drive i land) først ved den hollandske, så ved den engelske kyst, men de kom likevel til Flekkerøy i god behold, selv om «Lossen» i Christiansand måtte skifte både fokkemast og stormast.

Ankomstdagen til Flekkerøy var 4. september 1690. Siden han sist var der, hadde kongen fått referat av Admiralitetet om Nybuhr's «rencontres» på forrige tur, både med den hollandske konvoy og de armerte engelske koffardiskipene. Hans Majestet lot begge saker passere. Hollenderne interesserte ham tilsynelatende mindre, men han ga utrykkelig befaling om, at de engelske for fremtiden skulle «tracteris» med større høflighet. Man skulle helst unngå å møte dem, og iallfall ikke komme i noen disputt med dem.

Ved missive av 30. august ble Barfoed beordret til med «Engelen» snarest å forføye seg til København.

«Lossen» (og «Ørnen») derimot, skulle på nytt krysstokt langs norske-kysten for å holde farvannene rene for kapere så lenge stattholderen fant det for godt, og deretter skulle avtakling og opplegg finne sted i Christiansand.

Nybuhr fikk igjen adskillig å stri med, især på grunn av pengemangel, men han ga ikke opp, seilte innom adskillige havner for å forhøre seg om kapere, og

iakttok med vanlig strenghet, at det ble vist ham og hans skip fornøden respekt.

Etter at han den 17. september var dradd ut på sitt nye tokt, lå han 30. september ved Merdøy, da en Arendal-skute under skipper Hans Pedersen våget å seile forbi uten å gjøre den fornødne honnør for flagget. Nybuhr skjøt et skarpt skudd for å minne arendalitten om hans plikt, og hans løytnant måtte ombord for å kreve betaling for skuddet, som vanlig var. Kongen skulle ikke ha utgifter, fordi noen vegret ham skyldig respekt.

Den gode skipper Pedersen respekterte imidlertid hverken Hans Majestets skip «Lossen» eller løytnanten, og denne kom tilbake uten å ha fått annet enn grov munn. Løytnanten måtte ombord til Pedersen igjen, og denne gangen tok han med seg noe tauverk som pant for betalingen av skuddet. Etter det var ikke skipperen mere ydmyk, enn at han sørget for at skipets reder sendte to karer ombord i «Lossen» med stevning til bytinget. Nybuhr lot ting være ting, arresterte den ene av karene og sendte den andre tilbake til rederen med beskjed om, at den stevningen skulle ikke få bekomme ham vel.

Arendals innvånere ga seg ikke med det. Med Admiralitetets missive av 8. november fikk Nybuhr vite, at de hadde inngitt klager over ham, og forlangte satisfaction for den medfart de hadde vært ute for. Nybuhr ble anmodet om å komme med forklaring, men lenger har vi ikke fulgt denne sak.

Bytinget i Arendal skulle ha vært holdt den 22. november. Den dagen kom Nybuhr alt til Stavern, og 24. november hadde han den ære å ha stattholder Gyldenløve ombord til middag.

Den 27. november lettet «Lossen» etter stattholderens ordre for å gå med en konvoy til Dogger Bank, og i den var stattholderens eget skip, «Christian V», med. Etter to ukers tokt var «Lossen» den 13. oktober tilbake i Stavern, og der ble den liggende. Ordren om opplegg i Christiansand ble annullert, og 20. desember fikk Nybuhr ordre om å legge opp i Stavern. Da var det så kaldt, at proviant fra Larvik til dels ble kjørt med slede over fjordisen.

Den 25. desember akkorderte Nybuhr med skipper Hans Sørensen om å seile Christiansand-folkene hjem, og det var han villig til å gjøre med sin jakt for en frakt av 10 riksdaler.

Neste dag fikk hele besetningen fare hjem, Nybuhr ble i Larvik til 7. januar 1691, og kom til København den 26. samme måned.

VI. STORM OG TRAGEDIE

1693. Sjef: Capitain-lieutenant Offe (Ove) Dall.

Fregatten «Lossen» var naturligvis fortsatt underlagt flåtestasjonen i Christiansand, selv om den lå i opplag i Stavern. Med vårens komme ble den sikkert snarest mulig hentet ned til Christiansand, og overføringen kan en gå ut fra ble ordnet som et lokalt anliggende, uten noen høytidelig utnevning av sjef fra Admiralitetet i København.

Dette beordret derimot den 12. mars 1692 capitain-lieutenant O. Dall til tjeneste ved den norske sjøarmatur i Christiansand, og dermed falt det også ganske naturlig, at han ble «Lossen»s skipssjef på neste tokt.

Til 1693 fikk imidlertid fregatten være i fred. Det året skulle igjen den dansk-norske og den svenske flåte operere med felleskonvoyer under stormaktskrigen, som ennå varte, og den 11. juli ble capitain J. H. Biørn beordret som sjef for orlogsskipet «Delmenhorst» (48 kan., 275 mann), med «Lossen» underlagt, for sammen med det svenske orlogsskipet «av 4:e rangen» «Spes» (46 kan.), under kaptein Erik Ribbing, å foreta en konvoyreise til Frankrike.

Situasjonen var på dette tidspunkt så spent, at festningskommandanter og høyere landoffiserer i Norge fikk varsel om å være klare, så de ikke ble overrasket av plutselig overfall fra de krigførendes side. Kongen fryktet først hollenderne, senere også englenderne. Samtidig ble norske og danske handelsskip forbudt å seile til Frankrike uten i konvoy.

Samlingsstedet for de skandinaviske konvoyene var som vanlig Flekkerøy. Dit kom «Delmenhorst» med noen koffardiskip fra Sundet (Øresund) den 14. august 1693, der møtte også «Lossen» opp, og den 27. august kom «Spes». Spørsmålet om hvem som skulle ha overkommandoen på den første reisen, Biørn eller Ribbing, ble i henhold til direktivene avgjort ved loddtrekning, og til Ribbings ergrelse falt terningkastet ut til fordel for Biørn.

På grunn av de hollandsk-engelske trusler holdt kong Christian V konvojen tilbake i Flekkerøy helt til 3. september. Da fikk Biørn ekspress beskjed om at faren var over, og neste dag gikk han ut med 70 koffardiskip i konvojen. Motvind og storm fikk de, så de etter tre uker ikke var kommet stort forbi Dogger Bank. Ribbing forlangte der å gjøre vendereis, og Biørn fant å måtte gå med på det. «Delmenhorst» og «Lossen» kom inn til Flekkerøy den 28. september, så lette at de måtte kjølhales. «Spes» nådde Arendal 30. september. Også det svenske orlogsskipet var sprunget lekk, og måtte reparere.

På den tiden lå ikke mindre enn 6 kapere fra Dunkerque i Christiansand, og den 15. oktober ble byen også anløpt av en engelsk fregatt, som skulle til Drammen etter konvoy. Forholdene på stedet ble på forskjellige måter temmelig brokete, og det hendte forskjellige episoder, som slett ikke var heldige.

Da f.eks. sjefen på «Lossen» en dag rodde inn til byen med flagget heist på sjaluppen, ble han møtt av en båt fra den engelske fregatt, hvis folk sjikanerte Dall i den grad, at han måtte la dem anholde.

Den 25. oktober hendte det for «Lossen» en verre tragedie. En proviantbåt på retur fra Odderøya kullseilte, og fregatten mistet både lærling Christopher Steegemann, skriveren og 1 matros.

Den 26. oktober styrte konvojen igjen ut fra Flekkerøy. Den talte nå ikke mindre enn 80 koffardiskip, hvorav 22 norske, 47 danske (iberegnet 1 fra Flensburg) og 11 svenske. Et par dager fikk de godt vær. Så begynte elendigheten igjen med ny storm, ny vendereis. «Lossen», som skulle gjøre jakt på noen seilere, ble tapt av syne av hovedstyrken. Den ble igjen slått lekk, vesentlig på grunn av sterkt seilpress, og da den kom tilbake til Christiansand, fant den derværende sjef, schoutbynacht Christian Wibe, at den var så svak, at han skiftet den ut med «Ørnen», som altså ble overtatt av captain-lieutenant Ove Dall og hans besetning.

Takket være sin lekkasje lå altså fregatten «Lossen» ved inngangen til 1694 trygt i Christiansand.

VII. ET KORT TOKT

1694. Sjef: Lieutenant Mickel Cornelisen Boomvelt.

Fra Admiralitetet utgikk den 11. september 1694 følgende ordre, som for en gangs skyld skal gjengis i sin helhet, og så vidt kopiboken tillater det, bokstaverrett:

«Til Hans Kongelige Mayestets Voris allernaadigste Kongis og Herreris Tienistes befordring beordris hermed Siøe-Lieutenanten Manhaffte Mickel Cornelissen Boomvelt at hand sig straxen her anmelder hos Siøe-Estatens General Commissariat, og effter deris anwiisning, med hvis Folck ordonneret vorder, forreyser herfra til Christiansand, der at antaæge dend Kongelige Fregatte *Lossen*, derpaa at Commandere paa forestaaende hidreyse og dend samme efter fornefnde General Commissariats Anordning søge ved første føyelige Veyr og Vinds tilladelse hid at bringe, Comporterende sig det øfrige ved goed Siøe-

mandskabs brug saaledis, som hand det agter at forsvare, og vell være bekiendt.»

Ordren var bare undertegnet av to av Admiralitetets medlemmer, admiral Henrik Span og viseadmiral Christoph E. von Støcken, men ellers virker den like høytidelig og formell som til den fornemste admiral, selv om det denne gang bare gjaldt en ung mann på 22 år, som ennå ikke hadde hatt sin lieutenants-rang så meget som i et år.

Boomvelt reiste altså opp til Norge og hentet «Lossen» ned til den kongelige flåtes hovedstasjon. Først med denne akt kan en si at denne tidligere «norske» fregatt er innlemmet i «Dend Kongelige Flode», og fra nå av kommer den også med på de mange lister, som etterhånden blir laget til forskjellige formål opp gjennom årene.

VIII. ET BETYDNINGSLØST TOKT

1696. Sjef: Capitain Hans Schiønnebøl.

Det av fregatten «Lossen»s tokter som er minst omtalt i arkiver og bøker, er uten tvil toktet i 1696. Sjefen var en nordlending, Hans Schiønnebøl eller Skønnebølle, som var sønn av en lagmann fra Steigen, og sønnen gjorde så god tjeneste i flåten, at han avanserte til schoutbynacht. Han hadde i 1694 vært sjef på orlogsskipet «Delmenhorst» i konvoy-tjeneste, og i 1695 hadde han det ærefulle verv som sjef for en eskadre på 4 skip å overføre kong Frederik IV's gemalinne, prinsesse Louise, fra Rostock til Danmark. Det virker derfor noe overraskende, at han senere, i 1696, må nøye seg med den forholdsvis beskjedne kommando å være sjef bare for «Lossen».

Noen instruks for toktet er ikke funnet. Det er mulig at fregatten bare skulle prøves litt, før den ble lagt opp for en forventet lengre periode. Journalen fra toktet er bevart, men er ganske kort. Der står nevnt, at «Lossen» den 9. august lettet og styrte gjennom Kongens Dyb til Dragør. Onsdag 26. august la den inn gjennom Bommen, og dermed var toktet forbi.

«Lossen» ble, etter at kjøkkenet var slukket for dette tokt, liggende i opplegg i flåtens leie både i 1697 og 1698.

I 1699 kom fregatten til gjengjeld på tokt med to forskjellige sjefer.

IX. «LOSSEN» UNDER SIN MEST BERØMTE SJEF

Diplomat-tokt, diplomat-krangel — og ulovlig måke-jakt.

1699. 1. Sjef: Commandeur-capitain Christen Thomesen Sehested.

1699. 2. Sjef: Capitain Eggert Christian Knuth.

Ikke før var stormaktskrigen slutt og felles-konvoeringen med Sverige forbi, da forholdet til sistnevnte land, især på grunn av det evindelige Gottorp-problemet, begynte å bli dårligere igjen.

Med den voksende spenning nærmet Danmark-Norge seg både Russland og Polen, og i 1699 nyttet man anledningen til å gjøre sistnevnte land en tjeneste.

Den polske ambassadør senator Gallitzki kom om våren dette år med følge og bagasje over Stockholm til København på reise til Paris. Det var ikke lett på den tid å finne reisemuligheter som en så høytstående person kunne nedlate seg til å bruke, og vår konge stilte derfor generøst til disposisjon fregatten «Lossen». Som sjef ved ambassadørens overføring fant man å burde beordre en offiser tilhørende en av den danske adels fornemste slekter, og valget falt på daværende commandeur-capitain Chr. Th. Sehested. Hans beordring av primo juni 1699 lød på ved første føyelige vind å seile med passasjerene til Amsterdam, «debarquere og udi Land sætte» dem der, og så begi seg på hjemreisen uten å la seg oppholde av noe.

Sehested var på det tidspunkt 34 år gammel. Ennå skulle det gå over 20 år, før han hadde utført de bedrifter som ga ham ry som en av den dansk-norske marines aller dyktigste admiraler, men han hadde allerede innehatt flere viktige sjefstillinger.

«Lossen»s reise til Amsterdam foregikk raskt og smertefritt, og den polske ambassadør og hans følge ble behørig landsatt etter ordren. På tilbaketuren, derimot, kom det til å foregå litt av hvert, som *ikke* var etter oppskriften.

For det første møtte «Lossen» ved tilbakekomsten fra Amsterdam til Vlie (Vliet) på nederlandsk territorium noen kjøpmannsskip, som ikke ville gjøre honnør ved å stryke. Sehested tvang dem til det, men to Vest-India-farere ga seg først, da han hadde skutt med skarpt.

Ute i «Duynerne», sandklitterne ved kysten, fant Sehested på å ta med seg noen offiserer og andre for å skyte strandmåker til sin egen fornøyelse. Losene hadde sagt noe om, at det ikke var forbudt, når de bare ikke skjød kaninene på stedet, men strandfogden («schout»en) grep inn, og forsøkte endog å stoppe «Lossen»s videre seiling, ved å nekte losene å ta fregatten ut. Det klarte han

ikke, for ved god betaling fikk Sehested den los-hjelp han trengte, og ferden fortsatte til København.

Der var øyensynlig den residerende hollandske gesandt i dårlig humør fra før, fordi han hadde vært nødt til å levere flere noter i forbindelse med at et hollandsk skip, som ulovlig seilte på Island, var blitt konfiskert. Nå ble han nødt til i sin regjerings oppdrag å fremføre nye klagepunkter, som Admiralitetet behandlet, før de ble forelagt kongen til endelig avgjørelse.

Viktigst var naturligvis «Lossen»s bruk av makt mot nederlandske handelskip på nederlandsk område. Sehested vedstod seg det hele, og erklærte det å være hans plikt å maintainere (hevde) respekten for hans konge. Det var ikke noe i hans ordrer som forbød det, og det var ham vel bekjent, at over all verden var det brukelig og gemen praksis, at en koffardimann og kjøpmannsskip under seil var pliktig til uten unnskyldning å stryke for de kronede hoder og potentaters forekommende orlogsskip og fregatter. Det hadde aldri vært nektet Hans Majestets skip hverken på det samme eller andre farvann, ikke engang av hollandske konvoyer eller armerte («monterte») skip, hva der lett kunne dokumenteres gjennom de av kommanderende offiserer etter tokt til Admiralitetet innleverte rapporter eller journaler.

Admiralitetet erklærte seg enig i commandeur-capitain Sehested's opptreden, så meget mere som en av de hollandske kommanderende offiserer, Pieter Hincks på Vest-India-fareren «Beschermer», i stedet for å klage på Sehested hadde understått seg til selv å skyte med skarp, 16-punds kule, foran «Lossen».

Den eneste kritikk Admiralitetet hadde like overfor Sehested, var, at han helst ikke burde ha sendt et brev han hadde skrevet til Vlieland Schowten i all hast, og som gesandten hadde vedlagt sin klage. Brevet bar sikkert mere preg av å være skrevet av en sjømann enn av en diplomat. Det fikk likevel ingen følger for Sehested. Han ble den 2. oktober 1699 beordret til sjef på et skip langt større enn «Lossen», nemlig orlogsskipet «Printz Carl» (54 kan., 404 mann), og 8. mars 1701 avanserte han, foreløbig, til commandeur.

Som ny sjef for «Lossen» fra 2. oktober 1699 ble beordret capitain E. Chr. Knuth. Skipet skulle straks supplere sine forsyninger og gjøres seilklart. Samtidig ble det utrustet en eskadre under admiral Chr. E. von Stöcken på ikke mindre enn 12 orlogsskip og 4 fregatter. Det var vel forholdet til Sverige, som gjorde at den nye kongen, Frederik IV, fant dette nødvendig. (Kong Christian V var død den 21. august 1699.)

«Lossen» ble brukt en del til rekognosering. Da den nye fregatten «Ørnen» i begynnelsen av november skulle oppsøke orlogsskipet «Sverdfisken» for å levere proviant uten å finne det, ble «Lossen» 4. november beordret til Born-

holm for å lete opp «Ørnen» og meddele at «Sverdfisken» var vendt tilbake til København. I henhold til journalen hadde forøvrig «Lossen» ankret ved Bornholm også 28. oktober.

Den 20. november 1699, ved 4 slett, var fregatten kommet inden bommen.

X. KRIG ER BEGYNT

1700. Sjef: Capitain Nicolai Henrich Hartwigs.

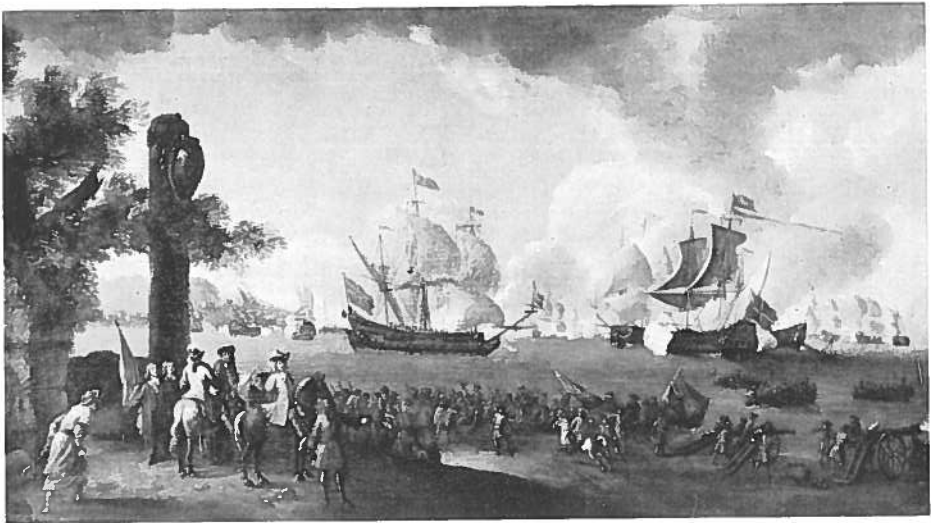
Den store nordiske Krig kan sies å være begynt med kong Frederik IV's ordre av 6. mars 1700 til hans general, hertug Ferdinand Wilhelm av Württemberg-Neustadt om å rykke inn og besette de fire gottorpske amter Tremsbüttel, Steinhorst, Trittau og Reinbek, som skilte den kongelige del av Holstein fra hertugdømmet Lüneburg. Hertugen mente det var for tidlig og bad om utsettelse; men den 15. mars fikk han kategorisk ordre, og 21. mars rykket han inn.

Carl XII's landgang på Sjælland i begynnelsen av august 1700 gjorde foreløpig ende på hele krigen, og vi fikk freden i Traventhal av 18. august 1700.

Den 29. mars 1700 utgikk kongens ordre om flåtens inndeling. Det skulle opprettes 5 eskadrer med general-admiral Jens Juel som høystbefalende. Et stort tap var det at han døde 23. mai, etter å ha overgitt kommandoen den 17. april til general-admiral-lieutenant Ulrich Christian Gyldenløve (Guldenlew), Christian V's 22 år gamle uekte sønn.

Fregatten «Lossen» skulle etter fordelingen tilhøre 5. eskadre under admiral Ch. E. von Støcken. Som sjef til den var alt den 16. mars 1700 beordret capitain N. C. Hartwigs med direktiver om flittig å få «Lossen» montert, proviantert og bemannet, og denne gang ble det mot sedvane pointert at han skulle tilse, at alt som var ordonnert til skipet, virkelig kom ombord. Så fort vinden ville føye seg skulle han lette anker og seile direkte til Larkollen udi Norge. Der skulle han sende en express til Fredrikshald, hvor commandeur-capitain G. C. Nyebuhr nå drev på med verving. Fra ham gjaldt det fortest mulig å få så mange sjøfolk som «Lossen» kunne ta med, og så skulle den snarest seile til København med dem. På nedturen skulle den helst se å få følge med fregatten «Heyren», som var sendt til Norge med et liknende oppdrag, men tid måtte ikke spilles med å vente på den.

«Lossen» kom uskadet tilbake og meldte sin ankomst fra Gilleleje på nord-siden av Sjælland. Admiralitetet svarte i en missive av 22. april, at det «er os

Den svenske landgangen på Sjælland i 1700. «Lossen» var utrustet, men kom ikke i kamp.
(Hälsingborgs museum.)

The Swedish descent on Zealand in 1700. The "Lossen" had been given war equipment, but did not actually take part in the battle.

kiært at fornemme» ankomsten. Det hastet så med å få enda flere folk, at «Lossen» måtte seile nordover igjen med en gang.

«Lossen» kom altså ikke inn i noen 5. eskadre denne gangen, og som det godt brukelige skip fregatten var, ble det stadig nye ekstratokter for den.

Primo mai fikk Hartwigs ordre om å fylle opp «Lossen» med all den proviant og alle øvrige forsyninger den barc kunne få plass til, og så skulle den lette anker og gjøre seil for å følge etter fregatten «Heyren», til de kom til midtvaters mellom Bornholm og Rügen. Der skulle Hartwigs få nærmere ordrer av sjefen på «Heyren», capitain D. J. Wilster.

En tilsvarende ordre fikk sjefen for fregatten «Maagen».

Uhindret kom den lille styrken til bestemmelsesstedet, og den forseglede orden ble åpnet. En liten overraskelse ventet sjefene. De skulle fortsette til kysten ved Riga, kaste anker der, og så skulle Wilster melde seg for general Flemming, som var sjef for de derværende tropper tilhørende kongen av Polen. Så skulle de respektive sjefer hørsommelig etterleve de ordrer det måtte behage generalen å gi, eventuelt bli liggende inntil videre. Sjefene for «Lossen» og «Maagen» skulle av Wilster få signal-brev, ordre om møteplasser i tilfelle de kom vekk fra hverandre osv.

Forøvrig ble det på mange måter et ubehagelig tokt. Den hollandske gesandt i København, resident Goes, klaget over den behandling 4 hollandske skip hadde fått under Bornholm av Wilster's lille avdeling. Sykdom og elendighet herjet. Svenskene planla å sende admiral Otto Siøstjerna for å ta dem. — Det siste ble ikke noe av, men da de tre fregatter i midten av juli hadde forlatt deres stasjon ved Riga for å seile til Øresund, fant de 4. august Køge Bugt sperret av svenske skip og måtte forføye seg inn på en ankerplass utenfor Præstø (på SO-siden av Sjælland), hvor de var i sikkerhet.

I virkelige samoperasjoner med Østersjøflåten eller 5. eskadre, hvor «Lossen» hørte til, finner vi dem ikke.

Den 30. august var capitain Wilster med sine 3 fregatter ved Friedrichsort, en festning på vestsiden av Kielerfjorden, opprinnelig bygget av Christian IV, og derfra ble de beordret til København.

Nå var altså freden sluttet, og den 10. september 1700 beordret kongen storflåten opplagt. Bare fregattene «Lossen», «Ørnen», «Packan» og «Maagen» skulle fortsatt være i virksomhet; dog ble den 20. oktober også fregattene «Svermeren» og «Phoenix» beordret ekvipert.

Den 30. oktober fikk sjefene på alle disse fregattene ordre til etter nærmere direktiver av General Commissariatet å ta ombord tropper, som skulle føres til Holsten. «Lossen»s sjef skulle ha kommandoen over dem alle. Han skulle ta i konvoy koffardiskip, som skulle samme vei, og troppene skulle settes i land ved Friedrichsort, eller ved Ellerbeck, om det på grunn av vindforholdene passet bedre.

Etter overføringen skulle fregattene returnere til København, og der ble de etter fullførelsen av sin tjeneste for året 1700 lagt opp.

«Lossen» fikk så ligge i fred i «Flåtens leie» til anno 1704.

XI. KONGETOKT TIL NORGE

1704. Sjef: Capitain Eggert Christian Knuth.

Kong Frederik IV ønsket lenge å foreta en stor Norgesreise, slik hans far, kong Christian V, hadde gjort det i 1685. Endelig i 1704 kunne den bli til virkelighet, og kong Frederik ville ikke stå tilbake for sin far med hensyn til ferdens dimensjoner. Schoutbynacht Peter Raben ble denne gang valgt til å kommandere den kongelige eskadre, og mens den kongelige eskadre under viseadmiral Iver Hoppe i 1685 besto av 11 krigsskip med ca. 216 kanoner og 1096 mann,

nøyde kong Frederik seg riktignok i 1704 med bare 9 skip, men de førte til gjengjeld ca. 240 kanoner og hadde en besetning på tilsammen ca. 1318 mann.

Flåtens høyeste offiser, greve og general-admiral-lieutenant Ulrich Christian Gyldenløve, var med i kongens følge. Han skrev en journal over reisen (på fransk), og nevnt i den rekkefølge han bruker for skipene, var de: «Le Yacht du Roi» (Kongens jakt «Cronen») — «Printz Carl» — «Printz Wilhelm» — «Lossen» — «Heyren» — «Ørnen» — «Packan» — «Maagen» — «Postillionen», altså foruten kongejakten: 2 orlogsskip, 5 fregatter og 1 snau.

Vi skal ikke følge kongen og hans følge på hans lange reise gjennom Norge, selv om han på ferden behandlet både den nye sjøinnrulleringen, klage fra matroser over schoutbynacht Chr. Wibe i Christiansand, avansement for Iver Huitfeldt og andre sjømilitære saker. Som sin far begynte Frederik IV med å bese festningsanleggene ved Fredrikstad og Fredrikshald. Han kom til Christiania, hvor han den 11. juni innvidde den nye institusjon «Slottsloven», som på en måte skulle komme til å bli Norges «regjering» under den kommende, lange «Elleveårskrigen». Han besøkte Kongsberg sølvverk, reiste kysten rundt over Christiansand — Stavanger — Bergen til Trondheim og kom sydover igjen over Dovre.

I mens lå eskadren først nede ved Fredrikstad et par dager, før den ble beordret til Larkollen, hvor altså «Lossen» og de øvrige fartøyene avventet kongens tilbakekomst.

På reisen sørover var det kommet med en liten pjokk, ennå ikke 14 år, som skulle komme til å vise de høye herskaper, at han ikke fryktet, hverken fjell eller sjø. La det bli sagt med forfatterinnen Thyra Sehested's ord:

«Paa denne Reise var det, at hin viltre Gut, det lille Helteemne, som hverken kunde holdes af Bog eller Naal, i eller ved Trondhjem, Ingen vidste naar eller hvordan, blandede sig i Kongens Følge og kom med til Danmark»

«Helteemnet» var Peter Wessel, den senere Tordenskiold.

Var det *fregatten* «Lossen», som første gang brakte ham ut på det hav, hvor hans manndoms gjerning skulle øves?

XII. ELLEVEÅRSKRIGEN BRYTER UT

«Lossen»s krigstokt og overvintring ved Christiansøe.

1709. 1. Sjef: Capitain-lieutenant Floris Friess.

1709. 2. og

1710. 1. Sjef: Capitain-lieutenant Friderich Christian Undall.

Den 8. juli 1709 led kong Carl XII sitt knusende nederlag mot russerne. Han måtte flykte til Tyrkia, og forble i adskillige år avskåret fra sitt fedreland.

Kong Frederik IV erklærte Sverige krig den 28. oktober 1709, d.v.s. så snart han kunne etter å ha fått tilstrekkelig kjennskap til Sveriges miserable stilling. Han hadde ikke på noen måte gjort de samvittighetsfulle eller grundige forberedelser, som en skulle tro var nødvendige foran en så viktig krig, men i rent intuitiv forståelse av sjømaktens betydning hadde han den 23. august gitt ordre til å kalle inn ca. 4000 innrullerte sjøfolk og til å sette i gang en viss verving.

Fregatten «Lossen» hadde på dette tidspunkt ligget i opplegg i godt og vel 5 år, og skipet var begynt å komme noe opp i årene, ca. 24 år gammelt, men det skulle nå komme til å gå inn i de mest arbeidsomme og anstrengende år i hele dets eksistens, inntil det etter sin dådrike tjeneste en gang i en ennå fjern fremtid skulle finne sin grav på havets bunn.

I Admiralitetets kopibok for 1709 står det oppført at «Lossen» ved krigens begynnelse hadde 18 stykker 6 punds og 6 stykker 3 punds jernkanoner, og at det til hver kanon fantes 80 skudd rundkuler, 5 skudd knipler og 4 skudd skrå udj Skibet.

Besetningen bestod på samme tid av 1 capitain lieutenant, 1 lieutenant, 1 cadet, 1 barbeer, 1 skipper, 1 styrmand, 1 skibschrifuer, 1 kock, 1 høybaadsmand, 1 skibmand, 3 kvarter mestere, 1 tømmermand, 1 bødker, 71 baads-mænd, 1 pødker, 1 under arkelie mester, 1 archelie mesters mat, 4 bøsse skiøttere og 12 mariner soldater, i alt 105 mand.

Den første egentlige operasjonsordre for fregatten «Lossen» i forbindelse med krigens begynnelse i 1709 ble utstedt til dens sjef, siøe-capitain-lieutenant Floris Friess, «ultimo september», og gikk ut på at «Lossen» skulle lette anker og heise seil samtidig med at commandeur-capitain Hendrich (Hinrich) Gude på orlogsskipet «Printz Carl» etter sin ordre gjorde dette. «Lossen» skulle følge etter orlogsskipet direkte til Friedrichsort, og i det øvrige skulle Friess gjøre det han av Gude ble beordret til.

Kong Frederik IV's sterkeste side var ikke nettopp å gi underordnede tid til å fullføre en mottatt ordre, og den 12. oktober måtte Admiralitetet utstede en ny ordre til commandeur-capitain Gude, som forandret adskillig på den forrige.

Gude ble dessuten underrettet om, at strandvakter var etablert rundt alle kyster. Det var utbrutt pest mange steder ved Østersjøen, og ingen måtte få anledning til å komme i land på den danske kyst eller ombord på danske eller norske skip fra befengte steder som Danzig, Køningsberg eller Pommern.

Samme dag som den nye ordren ble utstedt, ble også capitain-lieutenant Friess frabeordret «Lossen» for å gå ombord til commandeur Iver Huitfeldt, som foreløpig var sjef for orlogsskipet «Printz Christian», og nå kom capitain-lieutenant F. Chr. Undall, født i Christiansand, og overtok «Lossen». (Ordrene av 12. oktober.) Han fikk straks en hard tur til Friedrsrichsort (med ødelagt krutt), men kom tidsnok tilbake til å delta i landgangsoperasjonen.

Den 10. september 1709 begynte man å sette den danske hær på krigsfot, og 12. oktober ble de første kontrakter sluttet om leie av transportskip. Ved krigsutbruddet hadde man 125 skip, fra ganske små til ca. 150 lester. De fleste var norske eller danske, noen fra Lübeck, og alle måtte de ominnredes for å kunne frakte soldater, hester eller militært utstyr. Helsingør ble beordret til å sende alt byen hadde av ferger, sildebåter og småbåter til hjelp ved hærens overføring.

Den 10. september var alt klart til overføring av den danske hær, som skulle landsettes i Skåne. Transportflåten bestod av ca. 250 fartøyer, eskorten av 12 orlogsskip, 4 fregatter og 1 snau. Overkommandoen førtes av Gyldenløve personlig, de tre delinger av schoutbynachtene C. T. Sehested, P. Raben og K. Reedtz. «Lossen» tilhørte som nevnt 3. deling, sammen med orlogsskipene «Sophia Hedevig», «Nellebladet», «Fyen» og «Haffruen». Delingens handelskip overførte i alt 4 regiment, hvorav 2 infanteri-, 1 rytter- og 1 dragonregiment. Landgangsstedet var Rå, et fiskerleie sør for Helsingborg, som nå på det nærmeste er vokset sammen med byen. I tiden frem til 20. november ble det landsatt 13892 mann. Av hestene kreperte 193 underveis.

Midt under selve landgangsoperasjonen tok «Lossen» en prise, som vel var den første under hele krigen. Det var et Stockholmskip ved navn «Den Flygende Due», skipper Peter Thuresen, og det ble tatt utenfor Øresund den 15. november. Lasten var stykkgoods fra Amsterdam, bestemmelsesstedet var Stockholm.

Oppbringelsen kom så helt uventet, at general-admiral-lieutenant Gyldenløve måtte forelegge saken for kongen.

Etter at den danske hær var overført til Skåne hadde Gyldenløve ordre til med sin flåte å ta stasjon i Køge Bugt, hvorfra han kunne sikre hærens tilførsler, vokte den svenske flåtes operasjoner, hindre svenske troppetransporter etc. Den 7. desember ble han dog beordret til å seile til København, hvor flåten skulle bli liggende i begrenset beredskap vinteren over.

For fregatten «Lossen» ble det derimot ingen vinterferie.

På årets siste dag, den 31. desember 1709 ble den beordret til sammen med fregattene «Høyenhald», «Heyren» og «Ørnen» samt snauene «Flyende Abe»

og «Snarensvend» å underlegge seg commandeur-capitain Peter Hiort, som skulle til Østersjøen med en eskadre. Hiort skulle visstnok ha hatt orlogsskipet «Delmenhorst» som sjefsskip, og dette deltok i toktet, men han foretrakk vanlig å nytte den hendige fregatten «Høyenhald».

Etter instruksen skulle eskadren overvintre ved Christiansø, nordøst for Bornholm, som hadde en nybygget festning, men ennå var lite prøvet som repli for krigsskip.

Hovedoppgaven var å forhindre et svensk korps i Pommern under general-løytnant, baron Ernst D. Krassow å komme tilbake til Sverige. Ellers skulle herredømmet over Østersjøen hevdes, farvannet holdes rent for svenske fartøyer og oppmerksomheten være rettet mot mulige overraskelser fra fiendens side.

Virkingen av dens operasjoner skadet Sverige i den grad, at riksrådet den 18. mars klaget til admiralitetskollegiet over, at forbindelsen med Carl XII var helt avskåret.

Ca. 1. april vendte Hiort tilbake til København med sin opprinnelige eskadre. (Et par av dem hadde vært sendt tidligere med eskorterte priser eller forsyningskip.) Capitain-lieutenant Undall kom ombord i orlogsskipet «Norske Løve», og som ny sjef ombord i «Lossen» ble den 3. april 1710 beordret sjøelieutenanten Gerhard Sivers eller Sivertz (ordren har Siwerts), som den 14. mai 1717 skulle komme til å finne heltedøden under angrep på Gøteborg.

XIII. «LOSSEN»S DELTAGELSE I SLAGET I KØGE BUKT.

(4. OKTOBER 1710.)

Erobringen av den svenske snau «Sophia». (5. mai 1711.)

1710—1711. Sjef: Capitain-lieutenant Gerhard Sivers.

Peter Raben, som den 13. mars 1710 hadde avansert til vice-admiral hadde fått ordre til å utruste de 7 orlogsskipene «Printz Carl», «Mercurius», «Fridericus Tertius», «Tomleren», «Sverdfisken», «Slesvig» og «Guldenlew» med snauene «Svermeren» og «Packan» for med dem å danne en Nordsjø-eskadre.

9. april aktet Raben å foreta et lite tokt ut i Østersjøen. Han sendte først 1 fregatt for å rekognosere, og da ingen fiender ble meldt, styrte han med sine 7 slagskip sydover.

Før avseilingen hadde han gitt commandeur-capitain Hiort ordre om med fregatten «Høyenhald», «Lossen», «Heyren», «Ørnen» og «Mynden» den

neste dag, 10. april, å gå ut på krysstokt mellom Møen og Dars for å gjøre priser der.

Rabens hovedstyrke ble adskillig forsinket, idet ikke færre enn 3 av orlogsskipene seilte på grunn under ferden sydover gjennom Drogden-løpet. Han måtte vente på dem ved Stevnhelt til klokken 13 neste dag, og seilte så alene til Møn. Derfra lot han snauen «Makreelen», som nå altså også var under hans kommando, seile Hiort's fregatter i møte for å gi dem befaling til om nødvendig å støtte seg til hovedstyrken mellom Møn og Wittmund.

Det var i siste liten. Like etter kom alle fregattene for alle de seil de kunne føre rett mot Raben med svenskene hakk i hel.

Raben's styrke var svenskene helt overlegne, men i stedet for å gå til angrep uten å tape noen tid, fant han på å ankre for å «samle sin styrke», som han uttrykte det. Her var det ikke hverken tid til eller nødvendig med noen teoretisk «konsentrasjon». Han oppnådde bare at fienden forsvant i en snebygge — og ingen seier ble vunnet.

«Lossen» under sin nye sjef hadde altså den 10. mai 1710 en temmelig begivenhetsrik start. Først på dagen kunne den med sine feller blitt totalt ødelagt av en overlegen fiende. Senere på dagen kunne den blitt delaktig i en stor seier. — Skjebnen ville ikke noen av delene.

Viseadmiral Raben's operasjonsområde skulle altså egentlig være Nordsjøen med Skagerrak. Hans hovedoppgave var å trygge forbindelsen mellom Norge og Danmark, først og fremst å bringe kornskipene i sikkerhet til Norge og de norske matrostransporter i behold til Danmark.

For å løse sin oppgave trengte Raben især gode, hurtigseilende fregatter eller snauer, men av dem var det ingen overflod. Det ble til at Admiralitetet den 30. april måtte be om lov til å sende «Lossen». Den var hjemme, den lå seilklar med alle fornødenheter ombord, til tross for sin harde vintertjeneste, og den lå bare og ventet på ordre.

Så ble det da til at «Lossen» under sin nye sjef, som 29. april avanserte til capitain-lieutenant, den 2. mai, 1710 måtte gå inn i Nordsjø-eskadren. Sin nye eskadresjef måtte Sivers selv finne, enten i Sundet eller oppe i Kattegat, og slik gikk det for seg at «Lossen» den 4. mai i fornemt følge styrte ut av Øresund, seilte over til Fladstrand, og derfra tok proviantskip i konvoy til Norge.

Så fort gikk det nå ikke. Raben's skip var i nokså måtelig forfatning, og av mangel på fregatter, som på hans bekostning i ganske stort antall var sendt til Østersjøen, kunne han ikke opptre så kraftig eller initiativrikt som ønskelig.

På Fladstrands red lå den 10. mai ikke mindre enn 41 skip, lastet med korn eller andre matvarer til Norge. Dagen etter kom 6 til, og den 13. mai kunne

Raben melde til Admiralitetet, at han hadde fått to «caravaner» (konvoyer) godt av gårde. Men han føyde til: «Gud hjelpe meg nå med båtsfolkene fra Norge.»

Han hadde all grunn til å være bekymret for dem. I Stavern lå f.eks. commandeur Frantz Trojel med 900 mann fra Bergen og ventet så lenge forgjeves på å komme i konvoy, at han til slutt tok risikoen og seilte til Skagen uten. Der møtte han den 18. mai Raben, som etter det sendte orlogsskipene «Delmenhorst» og «Sverdfisken» med fregattene «Lossen» og «Packan» inn mot den svenske kyst for å hindre svenske krigsskip eller kapere å bryte ut fra Gøteborg eller Marstrand og kapre skip med norske matroser.

«Lossen» hadde like før jaget en svensk fregatt på 16 kanoner inn ved Vinga. Den 23. mai fikk de fra «Lossen» 3 fartøyer i sikte, uten at det i det stille vær var mulig å komme dem nær. Sivers måtte se på, at det ene skip, en svensk brigantin, sendte en sjalupp bort til et fartøy som tilhørte Søren Hansen, Drammen, og satte det i brann. «Lossen»s sjalupp ble sendt for å gripe inn. Drammensskipet stod ikke til å redde. Det andre, som også ble antatt å være norsk, viste seg å være fra Holsten. Det ble plyndret, før litt vind av nordost ga «Lossen» en sjanse. Dessverre var det for sent. Den svenske brigantinen klarte å komme seg inn forbi Kåringön. Noen priser fikk den ikke med.

Vice-admiral Raben var meget engstelig for disse sjøfolk-transportene, som akkurat på den tiden var så viktige, fordi nå skulle hovedflåten bli rustet ut, og igjen benyttet han seg av fregatten «Lossen». Den ble sammen med snauene «Andricken» og «Makreelen» beordret til Larkollen for å overta en konvoy der. De 3 skipene kom til Larkollen om kvelden den 27. mai, og tre dager senere måtte de etter ordre innom Stavern for å melde seg hos commandeur Iver Huitfeldt.

Til Stavern kom også snauen «Packan» (1. juni), og natten til 2. juni startet en konvoy på 4 eskorteringsskip og 27 koffardiskip sin reise sørover til Skagen. Underveis økte konvojen til 41 koffardiskip, som alle kom vel frem.

Den for sin berømte dagbok «Tordenskiolds matros» vel kjente norske sjømann Niels Trosner har oppgitt, at den norske transport med folk, som kom fra Larkollen, var 7000 mann. Dette tallet er nok for stort, men så mange var iallfall kommet ut, at det ble ansett mulig å trekke mesteparten av vice-admiral Raben's eskadre ned til hovedflåten.

Noe hyggelig tokt hadde det ikke vært. Sykdom og død hadde herjet, så ved ankomsten til København den 15. juni manglet over 200 matroser. Verst hadde det gått «Fridericus Tertius», der 45 mann var borte av en besetning på 365.

For «Lossen» kan ingen tall oppgis. Tilstanden der ombord var iallfall så bra, at den kunne fortsette sin tjeneste.

Da Raben's eskadre ble trukket vekk, klaget den norske regjering, Slottsloven, sterkt over manglende beskyttelse av skipsfarten på Norge, og dens argumenter var så kraftige, at kongen den 20. juni ga Høystbefalende, Gyldenløve, ordre om å holde krigsråd til drøftelse av, om ikke 5 orlogsskip og 7 fregatter eller snauer (hvoriblant fregatten «Lossen») kunne detasjeres fra hovedflåten for å verne om handel og skipsfart mellom Hans Majestet's land.

«Lossen» opererte hele denne tiden nokså selvstendig. Den 25. juli ble det sendt sjefen en missive fra Admiralitetet som svar på en anmodning om forholdsordre. Han hadde da ombord en kongelig lakei med ordre til flåten, men også en mengde konvoytjeneste å utføre og ingen aktuelle ordrer fra Barfoed. Han ble da beordret til snarest å fortsette sin reise til flåten og der få nærmere ordre hos Flagget. (Høystbefalende admiral.)

Barfoed kom tilbake fra Norge den 4. september og underla seg Gyldenløve med en del av Nordsjø-eskadren, der iblant «Lossen».

Dermed kom både Barfoed og «Lossen» midt opp i årets største begivenheter på sjøen.

Russland hadde lovt å stille til disposisjon 6000 soldater, som skulle overføres til København. Kong Frederik IV håpet på ennå flere, og den 14. juli ga han ordre til at den dansk-norske hovedflåten skulle seile til Libau, Memel eller Danzig for å hente dem.

Gyldenløve forsøkte forgjeves å få kongen til å ombestemme seg. Han henviste til den sene årstid, som ville inntreffe før flåten var klar. Han pekte på at mange av skipene var i dårlig forfatning, at mange av besetningene var syke, at det var dårlig med havner langs kysten av Kurland, at den svenske hovedflåten lå intakt i Karlskrona og kunne benytte anledningen til å bombardere København eller foreta andre skadelige operasjoner.

Kongen var ubønnhørlig. De russiske troppene skulle hentes. Fra den 19. august begynte man å leie skip for overføringen, og den 13. september hadde man samlet 83 transportskip i Køge Bugt, som var storflåtens operasjonsbasis. Den 12. september hadde kongen gitt ordre til avseiling både for krigsflåten og transportskipene.

Den 14. september lettet så alle som kunne komme avsted, og styrte ut fra Køge Bugt. Alt da blåste det stiv sydvestlig vind, og neste morgen begynte det å blåse storm med mørk luft og lite siktbart vær, som kom til å vare i 5 dager.

Skipene kom bort fra hverandre, master knakk, rigg gikk overbord. I Danzig, som nå var bestemmelsesstedet, ventet man i dagevis, før etterhvert noen

koffardiskip begynte å innfinne seg. Også i København forsto man at det var fare på ferde.

Den 16. september skrev Gyldenløve en rapport til kongen og fortalte hvor dårlig det stod til. Capitain-lieutenant Sivers med «Lossen» ble sendt som kurer til København, men klarte ikke å forsere seg dit, før den 23. september. Kongen forstod straks situasjonen, og ga Gyldenløve tillatelse til å vende tilbake til Kjøge Bugt og sende havaristene til København. Så forandret han mening, og den 29. september gikk det ordre til Gyldenløve om at han skulle forbli ved Bornholm for å rekognosere fienden. Noen fregatter skulle delta i rekognoseringen, andre skulle eskortere de transportskipene som var sjødyktige til Danzig, og hente så mange russere som mulig.

Før den ordren nådde Gyldenløve, hadde han begitt seg tilbake til Kjøge Bugt og ankret opp der. Orlogsskipet «Printz Wilhelm» ble med store havarier sammen med orlogsskipet «Jylland» sendt inn til København.

Den 3. oktober hadde Gyldenløve i Kjøge Bugt 26 orlogsskip, 4 fregatter og 4 snauer.

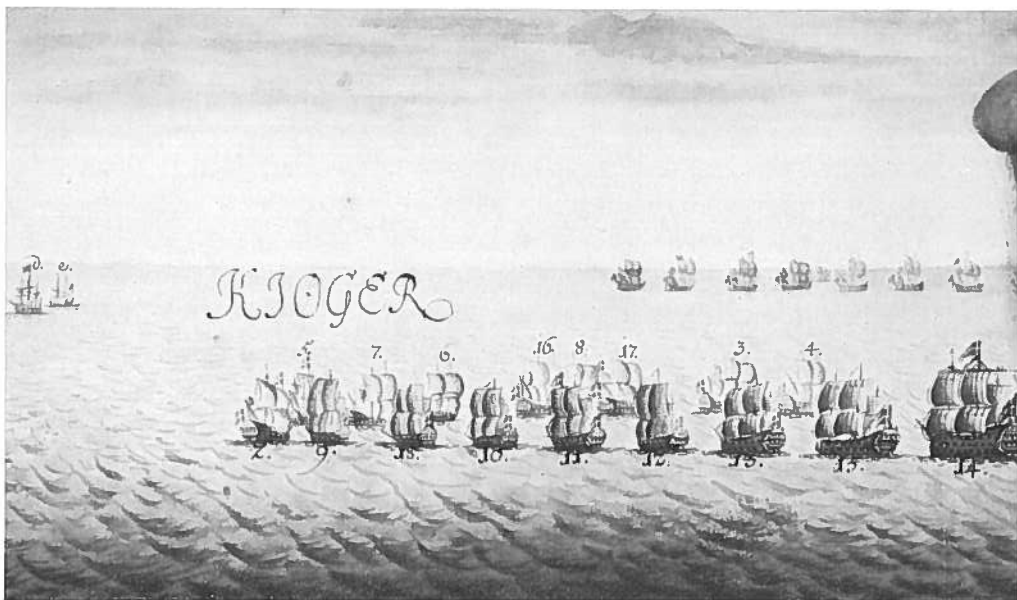
Den svenske hovedflåten i Carlskrona kjente til den store transportflåten, og den 1. oktober bestemte Høystbefalende, general-admiral grev Hans Wachtmeister, seg til å gå ut og våge en dyst. Sitt flagg hadde han heist på orlogsskipet «Göta Lejon». I alt hadde han med seg 21 orlogsskip, 3 fregatter, 3 brigantiner, 2 bombarderfartøyer og 2 brandere.

Den 4. oktober klokken 0800 begynte Gyldenløve å holde et krigsråd ombord i sitt flaggskip. Det ble snakket lenge og vel, og et par timer var gått, da seilere ble meldt observert i horisonten. «Transportskipene kommer fra Danzig», tenkte de fleste. Så kom den bitre sannhet: Den dansk-norske storflåten var totalt overrasket av den svenske! Situasjonen var nesten fortvilet. Fienden hadde nesten alle fordeler. De kom med stor fart fullt kampklare inn på bukten, mens på Gyldenløve's flåte var ikke sjefene engang ombord i sine skip! De var til «krigråd», og mange av dem måtte ro hardt mot vinden for i det hele å komme frem til sine kanoner!

Gyldenløve hadde ankret opp sin flåte nokså «hulter til bulter» uten å ta hensyn til at han der inne i bukten kunne bli overfalt av en fiendtlig flåte. Nordmannen Iver Huitfeldt på «Dannebrog» hadde «tenkt taktisk» og lå klar til å handle i tilfelle av angrep!

Så nær «Dannebrog» som bare mulig var «Lossen». Den hadde hatt sin ankerplass like ved det skip, som skulle komme til å øve dagens største død.

Den svenske avantgarden ble tvunget til å bøye av, så den mistet noe av sin gunstige posisjon. «Dannebrog» ble skutt i brann av fienden — antent av egne

Slaget i Køge Bugt, 1710. «Lossen» var det skip som befant seg nærmest «Dannebrog» (C) ved eksplosjonen, men som fregatt er den ikke avtegnet på bildet, hvor bare orlogsskipene er med. (Det Kgl. Bibliotek, København.)

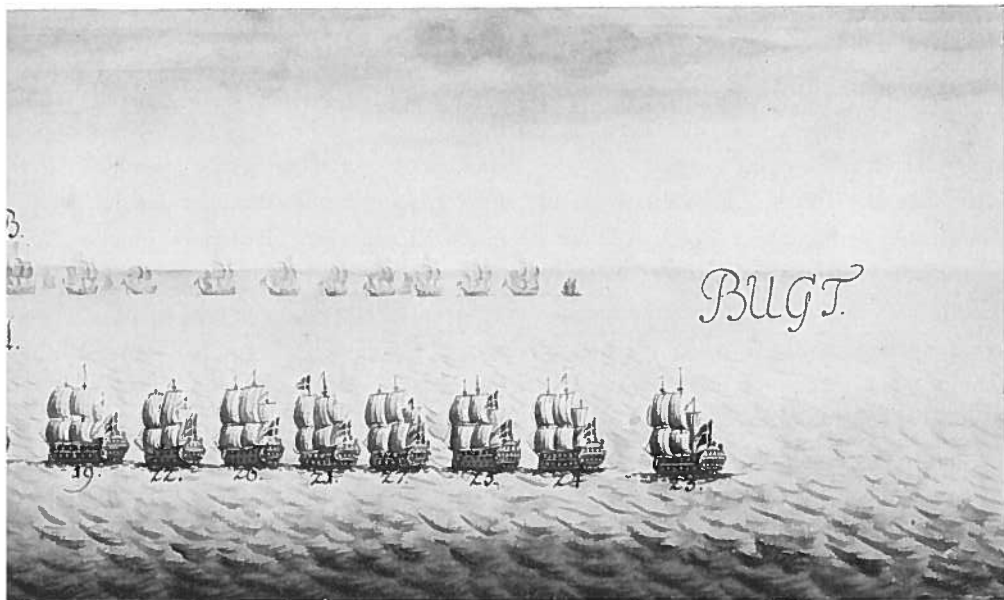
The Battle of Køge Bay, 1710. The "Lossen" was the vessel situated next to the "Dannebrog" (C) when the latter exploded, but being only a frigate, she is not shown on the picture, which only includes the largest men-of-war.

skuddflammer, sier noen. Snart stod det stolte orlogsskipet i flammer, det første som var bygget på det nye orlogsverftet i København, Nyholm.

Huitfeldt fortsatte å skyte. Han ankret for at hans kjempebål ikke skulle komme til å bli farlig for flåten nede i le. Og han fortsatte å skyte.

Da sprang med ett det store, flotte skipet i luften. Tragedien ble sett både fra København og Malmø, uten at de der engang kunne avgjøre, hvilken flåte det brennende skipet tilhørte. Da var besetningen på «Lossen» langt bedre øyenvitner, for det var den og orlogsskipet «Haffruen» med schoutbynacht Sehested ombord, som var «Dannebrog» nærmest da katastrofen hendte.

«Lossen» forsøkte i likhet med «Dannebrog» å krysse opp mot fienden, og noe etter at den hadde vendt sønnenfor grunnene på sydsiden av Amager, kom den så nær den svenske hovedstyrken, at den bare med nød og neppe unnagikk å kollidere med noen av skipene. Capitain-lieutenant Sivers skrev i «Lossen»s logbok om kampen ordrett følgende (litt modernisert):

«Ettermiddagsvakten, 3 glass ute (kl. 1330), blåste det en halv storm av en sydostlig vind (d.v.s. nesten rett inn i bukten, hvor altså den dansk-norske hovedflåten var i klemme). Vendte så over stag utenfor Dragør og seilte SSV-over. 6 glass ute (kl. 1500) kom «Dannebrog» i batalje med noen svenske skip. Rakte så ulykkelig ild i akterskipet på «Dannebrog», begynte sterkt å brenne. 7 glass ute (kl. 1530) hadde ilden tatt overhånd. Jeg gjorde mitt beste for å komme til «Dannebrog», men kunne ei for uregjerlig vær og måtte dreie av for orlogsskipene, og på det siste måtte jeg og dreie av for «Haffruen». Schoutbynacht Sehested ropte til meg, at jeg skulle gjøre mitt beste for å få folkene på «Dannebrog» berget. Jeg gjorde mitt beste, så vidt som mulig var. Men som jeg kom noe nær til «Dannebrog», sprang det i været . . .»

Nesten hver eneste mann ombord i «Dannebrog» ble drept, så «Lossen» kunne ikke mere gjøre. Trosner på fregatten «Høyenhald» tegnet i sin dagbok en båt med 9 overlevende. Den danske generalstab sier at besetningen omkom med unntakelse av 3-4 mann, som sprang i jollen innen eksplosjonen og reddet seg i land. Iberegnet noen i land var det kanskje 15 av ca. 550, som unngikk døden.

På svensk side gikk orlogsskipene «Tre Cronor» og «Princessan Ulrica Eleonora» på grunn sør for Amager. De ble antent av svenskene selv og sprang i luften den 5. oktober, men besetningen ble i sikkerhet overført til Landskrona.

Etter slaget i Køge Bugt og etter at den svenske flåte den 18. oktober var kommet til Carlskrona og begynte sin opplegging, fikk Gyldenløve den 31. oktober ordre til å begynne å avtakle og legge opp først sine store skip og deretter de mindre, som ikke skulle bli brukt.

For «Lossen»s vedkommende ble det heller ikke denne gang noen vinterferie. En uke før jul, 16. desember, ble månedsløytnantene Wowter Jensen, Christian Bessemacker, Peter Ancker og Hans Blom med skipsbåter fra orlogsskipene «Printz Friderich», «Tre Kroner», «Beskiermeren» og «Wenden» beordret til å underlegge seg «Lossen»s sjef. Den lille styrken skulle ta eller ødelegge noen svenske småskip, som gjorde stor skade i Kattegat, og den 1. januar 1711 finner vi i «Lossen»s nye «Jourginall»: «Kom ud paa Reeden tilsløs.»

Lenge fikk dog ikke «Lossen» leke sjefsskip for disse småbåtene.

Den 13. januar 1711 fikk Sivers en omstendelig ordre, hvoretter han skulle ta med seg snauene «Flyvende Abe» og «Phoenix», styre ut Sundet og runde Sjællands Odde, sende fra seg et fartøy for å hente 3 kornskip bestemt til Norge mellom Nyborg og Korsør, seile langs den jyske kyst for å få tak i mulige skip, som ønsket konvoy, og endelig med alle underlagte møtes i Aalborg, hvor capitainlieutenant Søren Heyer med orlogsskipet «Engelen» skulle overta kommandoen. «Lossen» skulle bli med videre til Norge, om ikke viceadmiral Barfoed hadde truffet forføyninger til å forsterke konvoyen.

Barfoed var akkurat da sjef for en eskadre, som blokkerte Gøteborg, men kom tilbake med den visst før Sivers hadde kunnet gjøre seg klar til sitt nye oppdrag. «Engelen» på sin side fikk store vanskeligheter. En storm med isgang tvang orlogsskipet til å gå til sjøs en gang, mens sjefen var i land, men det endte nå bra. «Lossen» fikk en ny ordre av 7. februar. Nå skulle den ha med «Heyren», «Snarensvend» og «Flyvende Abe» og via Samsø og den jyske kyst finne «Engelen» ved Hals. Oppgaven forøvrig — å ta skip i konvoy til Norge — var den samme.

Endelig ble «Lossen» den 6. mars 1711 beordret til med fregatten «Hvide Falck» å seile til Samsø, både for å konvoyere skip som var bestemt til Norge og for å overføre 3 offiserer, som skulle finne plasser skikket til anlegg av to batterier for beskyttelse av skipsfarten.

Nå kom etterretning om at en ny svensk eskadre var under utrustning i Gøteborg. Omgående, d.v.s. den 23. mars, ble derfor commandeur-capitain Hans Knoff (fra Strømsø, Drammen) beordret til å heise kommandoen over en eskadre, bestående av orlogsskipene «Fyen», «Nye Delmenhorst» og «Island», fregattene «Lossen» og «Snarensvend» samt gallioten «Windhunden».

Eskadrens første oppdrag var å føre en konvoy København—Jylland—Stavern, vente der i tre dager, og så komme med en ny konvoy tilbake til København.

Skal man tro Niels Trosner, «Tordenskiold's matros», kom det til å gå mange rykter om dette toktet rundt om på banjerne ombord i flåtens skip. Det «passiartis», at de 3 orlogsskipene på reisen tok 14 fiskebåter med 7 eller 8 mann ombord i hver båt. Ingen av dem hadde geværer, bare fiskeredskaper, så den bedriften ble nok ikke karakterisert som noen stor dåd.

«Lossen» kom med tilbake fra Norge, og konvoyerte noen fartøyer inn til Fladstrand. Der ble det sagt, at den hadde tatt en svensk kaper på «10 støkker og 10 basser», «Men om det er sandt eller ey, ved vi ikke endnu».

Tirsdag den 5. mai passiartis, at den prisen som «Lossen» hadde tatt, var en svensk brigantin, og at han hadde fått 3 båter med samtidig. Men så kom «Lossen» om aftenen selv inn på redan, og da ble sannheten kjent: «Lossen» og «Aben» hadde på reisen tatt ikke mindre enn 12 priser! Den ene var en fregatt med 50 manns besetning, 10 støkker og 10 falkenetter eller basser. De øvrige var 11 fiskerbåter med 8 mann på hver båt, og alle var tatt med til København.

Den fregatten som «Lossen» og «Aben» tok, var nyligen gaaen ut fra Gaattenborg (Gøteborg), forteller Trosner. De skjød hans «fore steng» overbord, og da måtte han gi seg tapt. Ellers var han den beste seiler, der var fra Gaattenborg.

Alt i midt i måneden, mai 1711, måtte «Lossen» bli med i en ny konvoy København—den jyske kyst—Norge. Sjef var fremdeles Knoff, som denne gangen hadde kommandoen over orlogsskipene «Fyen», «Island», «Engelen» og «Neptunus», fregatten «Lossen» og snauen «Flyvende Fisk». Som følge av foruroligende meldinger om den svenske Gøteborg-eskadrens virksomhet ble nå snart vice-admiral Sehested gitt kommandoen over en teoretisk kraftig eskadre på etterhånden 10 orlogsskip, 1 fregatt, 5 snauer, 1 jakt, 2 bombardergallioter, 2 vanlige gallioter og 2 brandere. I virkeligheten var nok en del av skipene gamle og skrøpelige, især orlogsskipet «Slesvig», som før året var omme forliste ved Misingene ute i Oslofjorden med hele sin besetning.

Midt i juni måned innrapporterte sjefen for «Lossen», at svenske skjærbåter stadig opererte kloss utenfor Randers fjord. Selv ble han med en konvoy til samme tid i stille vær angrepet av en svensk fregatt på 30 kanoner, altså kraftigere enn «Lossen». På grunn av den manglende vind ble selve kampen temmelig resultatløs, men en svensk skjærbåt utnyttet sine årer til ganske freidig å ro inn i konvojen, hvor den klarte å brenne opp 3 av skipene.

Til å begynne med hørte fregatten «Lossen» *ikke* med til viceadmiral Sehested's eskadre i norske farvann. Det ble dog snart rettet på, og da Sehested den 17. juli 1711 ble beordret til å sende forsterkninger til hovedflåten i Østersjøen, forlangte Admiralitetet, at «Lossen» skulle bli med. I virkeligheten ble det Sehested selv som kom til å føre kommandoen over forsterkningene sør-
over, en stor del av hans egen eskadre, og i et brev til Krigskancelliet av 3. august s.å. forteller han hvilken nytte han visstnok på nedreisen kom til å få av fregatten.

Det var nesten havblikk, da Sehested 12 n. mil nord for Skagen fikk se 3 engelske fregatter med en konvoy. Han hadde mistanke om, at det var svenske skip i konvojen, og takket være en liten kaper han alltid pleide å ha hos seg, «Ræven», fikk han buksert «Lossen» midt inn i konvojen og langs siden av den engelske sjef. Denne var til å begynne med temmelig «streng», og benektet totalt å ha noen svenske med seg. Under diskusjonen med den engelske sjef sendte «Lossen» en ro-sjalupp rundt for å undersøke konvojen, og snart fant den et svensk skip. Nå hadde vel Sehested's øvrige skip fått et vindpust. De nærmet seg, og den engelske sjef ble snart mere medgjørlig. Han tillot visitering, og Sehested fikk der ikke mindre enn 10 svenske priser.

Vice-admiral Sehested overløt kommandoen over sin gjenværende styrke i nordlige farvann til commandeur-capitain Knoff ca. 18 n. mil fra Skagen om aftenen den 1. august, etter først å ha meddelt Knoff alle nødvendige opplysninger, ordrer og direktiver.

Den 4. august kom Sehested til København med orlogsskipene «Haffruen», «Island», «Tumleren» og «Sverdfisken», fregattene «Lossen» og «Ørnen», 10 svenske priser og noen skjærbåter. Han hadde også med 900 norske matroser. (Garde har ankomstdagen 7. august.)

Etter at «Lossen» var kommet til Østersjøen, var det påtenkt å foreta et angrep på Rügen. Grev Gyldenløve, som den 19. juni 1711 ble forfremmet til general-admiral, fikk den 1. oktober ordre til å understøtte dette foretagende med flåtens lette fartøyer, og «Lossen» var vel i tilfelle blitt med på det, men hele angrepet ble annullert for dette år.

XIV. KRIG! KRIG! KRIG!

1712—1713—1714—1715. Sjef: *Capitain-lieutenant Frederik Neuspitzer.*

1713. Sjef: *Lieutenant Poul Christian Bruun.*

1715. Sjef: *Capitain-lieutenant Caspar Levin von Vieregg.*

Den 20. februar 1712 ga Admiralitetet kommandoen over fregatten «Lossen» atter til en nordmann. Han var født i Porsgrunn, ble lieutenant den 8. mars 1710, capitain-lieutenant den 23. mars 1712. Frederik Neuspitzer hette han, og han skulle komme til å trå «Lossen»s skans lenger enn noen annen. I samfulle 4 — fire — år skulle han komme til å være sjef, bare avbrutt av lieutenant Bruun's gjesteopptreden i 1713.

Neuspitzer skulle kanskje mere enn noen annen komme til å erfare, hvor triviell og langtrukken en krig kan føles, når år etter år går, uten at noe særlig hender de enkelte dager. Idag er som igår, imorgen som idag.

Men han skulle også med «Lossen» komme til å oppleve, at krig kan være drama, da man det ene sekund ikke vet om man lever det neste.

Den virkelige tragedien skulle likevel bli forbeholdt hans ettermann.

Fregatten «Lossen» fikk sin første operasjonsordre i 1712 fra Admiralitetet, datert den 6. mars. På den tid var ingen større eskadrer ute, men 4 mindre skip var sendt til Korsør for å hente noen skip, som hadde ligget der vinteren over, lastet med artilleri.

«Lossen» ble beordret til å underlegge seg orlogsskipet «Neptunus» sjef, capitain T. F. Brandt, og seilte til utenfor Grønsund for å ta imot Korsørskipene med eskorte-skip der, og bringe alle in salvo til København.

Med slike små-ekspedisjoner gikk tiden noen uker fremover

8. april ga Admiralitetet igjen konvojerings-ordre, og nå måtte det seiles! Fra Norge kom meldinger om at skipsfarten var truet. Den svenske Gøteborg-eskadren begynte å gjøre seg klar. Gøteborg-kaperne begynte å komme ut.

Den sjøgående eskadren hadde 3 orlogsskip, 3 fregatter og 6 snauer. Beredskapen var måtelig. 1 fregatt («Løwendahls Galley») og 2 snauer var under bygging.

Styrkens daglige hovedoppgave var å eskortere handelsskip til England og Nederland. Det mest effektive middel til å trygge skip i fart på Norge var å ødelegge Gøteborg-eskadren. Derfra kom det en melding, at det omkring midten av april lå 4 orlogsskip, 2 fregatter og 6 mindre fartøyer klare til utløp. Meldingen ble verifisert av den unge mann second-lieutenant Peter Wessel, noen dager før han avga kommandoen over snauen «Ormen».

Før «Lossen» hadde forlatt de sydlige farvann nede ved Pommern's kyster, hadde den fått anledning til å øve en dåd på egen hånd. Svenskene hadde om-dannet sin brander «Fama» til fregatt, og den 27. april ble den oppdaget av «Lossen», som gikk til angrep. Det ble en heftig kamp. «Fama» måtte settes på grunn, og den ble deretter satt fyr på og brent opp av egen besetning. «Lossen» fikk til gjengjeld tatt fra «Fama» en prise, som denne nettopp hadde erobret.

«Lossen» kom inn til København onsdag den 4. mai, og straks ble det «passiarung» på banjerne hos Trosner, som nå var på orlogsskipet «Printz Wilhelm». Den første dagen kunne han ikke fortelle stort annet, enn at «Lossen» hadde jaget en svensk *kaper* på land, og at den var på 12 «støkker». 4 uker senere, torsdag 2. juni, var kaperen blitt til fregatt, den førte ikke 12, men 18 støkker, og den *konde* føre 24 støkker. Navnet «Fama» hadde ikke Trosner oppfattet helt korrekt. Han endte sin beretning slik: . . . og heder *den Svenske Fannen*.

Oppe ved Fladstrand lå commandeur-capitain Knoff ennå den 11. mai og speidet over hav. Småfartøyene disponerte han til rekognosering og kortere konvoy-tokt. Om morgenen hadde han hos seg muligens bare «Fyen», «Søe Ridderen» og «Leoparden». Da fikk han se 2 fremmede skip i det fjerne. Det var heldigvis fregattene «Lossen» og «Raae». De kom akkurat i riktig tid, og sluttet seg til ham klokken 1000.

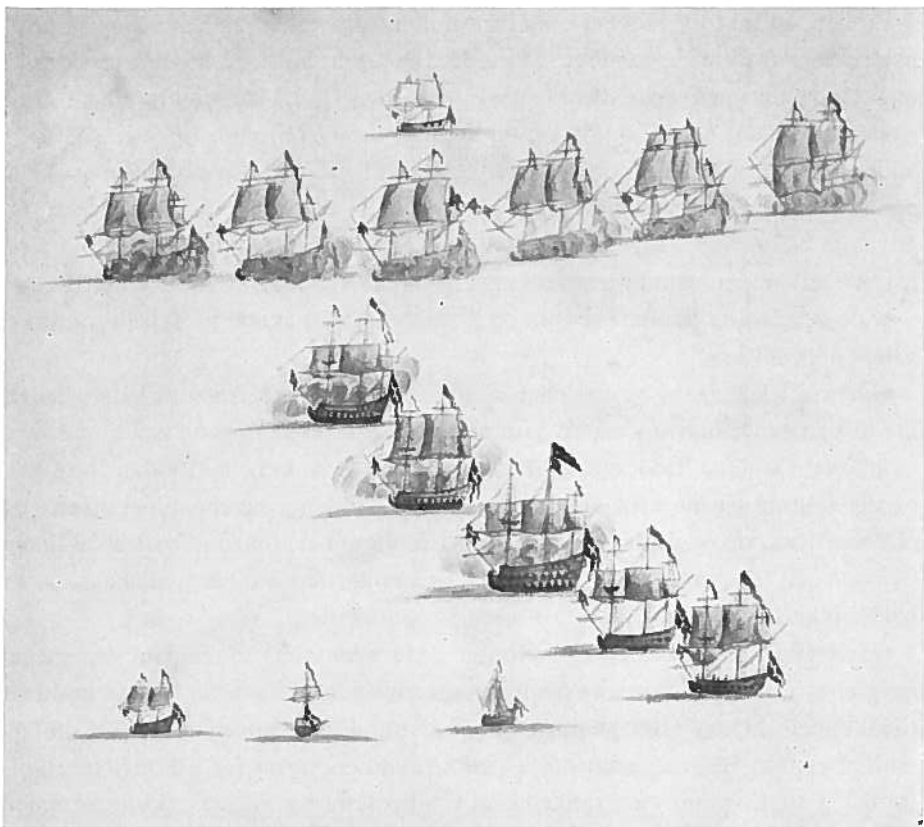
Klokken 1200 fikk han se 7 nye skip komme mot seg fra nordost. Det skulle snart vise seg å være Gøteborg-eskadren under schoutbynacht Carl Siöblad med følgende skip: De 4 orlogsskipene «Fredericus» (46 kan., 190 mann), «Kalmar» (46 kan., 240 mann), «Stettin» (46 kan., 210 mann), «Varberg» (36 kan., 190 mann) og 3 fregatter: «Stenbocken» (36 kan., 190 man), «Älfsborg» (36 kan.) og «Charlotta» (30 kan.).

Tilsammen skulle altså den svenske eskadren ha 276 kanoner mot Knoff's kampseskadre på 5 skip tilsammen 160 kanoner — kaliberne ikke tatt i betraktning.

Da fienden ble sett, ville Knoff lette ankrene, men det var så stille, at «Fyen» ikke ville lystre roret, og for ikke å drive med strømmen mot land, måtte Knoff la ankrene falle igjen.

Siöblad ankret ved 1300-tiden, han også, og de to motstandere ble liggende i fire timer uten å kunne gjøre hverandre noe.

«Raae» og «Søe Ridderen» lå nærmest fienden, deretter «Fyen», mens «Lossen» og «Leoparden» lå så langt inne, eller vekk fra fienden, at de simpelthen ikke klarte å komme frem til å delta i den påfølgende kamp.

Kampen ved Fladstrand, 1712. Fregattene «Raa» og «Lossen» ligger lengst til høyre av de danske fartøyene. (Det Kgl. Bibliotek, København.)

The Battle at Fladstrand, 1712. The frigates "Raa" and "Lossen" at right in the foreground.

Omtrent klokken 1700 begynte det å blåse litt utenfra. Svenskene klarte å lette, men «Fyen» fikk ikke så meget vind, at det (orlogsskipet) kunne ligge klar av holmene, og lot derfor ankrene være. Det var ikke engang så meget vind, at en kunne få strekk på ankertauene og ved hjelp av «spring» vende bred-siden mot fienden. Knoff's eskadre måtte forbli liggende, som den tilfeldigvis lå. Siöblad's eskadre kunne sige langsomt innover i bukten. Artilleristisk overlegen som den var, kunne den uten fare ta adskillig risiko, og med den en smule friskere vind til luvart, klarte endog svenskene å vende.

Siöblad lot sine skip holde kjølvannslinje, og de åpnet ild mot «Raae» og «Søe Ridderen» ettersom de passerte. Fregattene ble ikke svar skyldig, men skjøt det de kunne prestere. Så kom «Fyen» i ilden, og der gikk det likedan.

Etter noen tid fant Siöblad å måtte vende utover igjen, og ildduellen ble fornyet, ettersom skipene passerte hverandre. Det svenske flaggskipet konsentrerte med et annet svensk orlogsskip mot «Fyen», men Knoff fortsatte kampen ufortrødent, selv om en 18 pounds kanon sprang, drepte 2 mann og såret 20 à 25 andre, deriblant både Knoff selv og maanedslieutenant Isaach Norman, som også var norsk. «Fyen»s besetning sloss tappert, men den manglet øvelse, og 26 mann ble forbrant bare på grunn av uforsiktig omgang med kruttet. Bortsett fra et treff under vannlinjen, led «Fyen» ingen skade av fiendens ild.

«Søe Ridderen» hadde 2 drepte og 3 sårete, og litt skade på seil og tauverk. Ellers gikk alt bra.

Hverken «Raae», «Lossen» eller «Leoparden» hadde noen som helst skader. De to sistnevnte klarte altså på grunn av vindstille ikke engang å komme med i kampen. Da «Søe Ridderen» fikk sitt ankertau overskutt, måtte den sette seil, og det samme gjorde «Raae». Til slutt nådde vinden også inn til «Lossen» og «Leoparden», og også disse fregattene lettet da anker, omtrent ved 2000-tiden, og satte seil. Den svenske eskadren hadde imidlertid da alt satt til havs, så de heller ikke nå klarte å komme i noen skuddveksling.

Daværende høystbefalende i Norge, generalløytnant Hausman var meget ivrig etter å utnytte Nordsjøeskadren best mulig, og knapt var Knoff kommet tilbake med skipene etter kampen ved Fladstrand, før Hausman den 21. mai ga schoutbynacht Wilster ordre om å seile ut med eskadren for å konvoyere kofardiskip til England og Frankrike m.v. «Lossen» og «Raae» skulle sammen med «Engelen» og «Postillion» gå med konvoy til Danmark, hvor Hausman regnet med at de to første fortsatt skulle operere i danske farvann, de andre to muligens legge opp. Hele tiden var det likevel Gøteborg-eskadrens ødeleggelse Hausman helst hadde i kikkerten.

Da orlogsskipet «Laaland» den 25. mai 1712 ankom til Stavern, ble dettes sjef, commandeur E. Deichman eldste offiser innen eskadren, nest etter Wilster, og det ble derfor ham som kom til å føre kommandoen, da styrken den 27. mai endelig kom avsted. Deichman hadde da med seg orlogsskipene «Laaland», «Fyen» og «Printz Wilhelm» samt fregattene «Lossen», «Søe Ridderen» og «Raae».

Trosner ombord i «Printz Wilhelm» var altså nå med i eskadren, og vi finner i hans dagbok meget ofte interessante og pålitelige detaljer som supplement til de offisielle rapporter.

Søndag den 29. mai, fikk vår eskadre se noen seilere rett forut, og satte kurs mot dem. Snart viste det seg å være svensken, «in allis 19 seylere». På Deichman's eskadre ble alt gjort klart til kamp. «Kommerser og skaader» ble

slått ned og kastet overbord, dekkene ryddiggjort. Da de kom fienden nærmere, viste det seg, at han «var os noget for stærk». Fienden hadde 8 orlogsskip mot 3. «Hvor for vi ikke torde søge ham; men vi laag saa hele dagen af og til — og saag paa hverandre.»

Om mandagen kom det en liten laring av nord, og Deichman's eskadre gjorde da sitt beste for å komme under Norge igjen, og få tak i de skipene, som ikke var blitt med. «Svensken jagid alt efter os; for han havde da baade tømmene og svøben.»

Tirsdag den 31. mai kom Deichman's eskadre tilbake til Stavern.

Denne affæren ga igjen Hausman blod på tann. Han ville ha Gøteborgskadren ødelagt, og den 4. juni ga han Wilster ordre til å ta med seg så å si alt hva der fantes av sjøgående krigsskip i Norge og fullføre oppdraget om ødeleggelsen. Alle koffardiskip som skulle til Danmark, skulle konvoieres av hele styrken så langt sørover, at de var i sikkerhet, og deretter av et par skip til København, men hovedstyrken skulle «attaqvere og ruinere Fienden».

For sikkerhets skyld ble «Lossen» den 6. juni sendt ut for å rekognosere. Den skulle helst ha vært over mot Koster for å se etter svenskene, men vindstille gjorde, at den bare ble liggende og drive utenfor Stavern.

Om morgenen den 7. juni blåste det vind fra nord, og Wilster kom da endelig ut med hele sin flåte. Foruten de 11 større skipene hadde han 4 snauer «Maagen» (10 småkan.), «Flyvende Mercurius», «Ormen» og «Svenske Waaben» (de siste à 2 kan. og 8 basser), «Printz Friedrichs Baad» (4 kan., 6 falkonetter) og en prise med 20 kanoner, «Cronede Rose». Hertil kom 72 koffardiskip i konvoy.

Noe særlig vellykket ble ferden ikke. Onsdag 8. juni var de kommet bort imot Skagen. Da hadde de alt fått motvind så hard, at en av koffardiskutene seilte fokkemasten over bord. «Lossen» gjorde jakt på en kreyert, og fikk vite av den, at de svenske Gøteborg-krigsskipene var nede ved Helgoland og hadde landsatt folk der. Wilster kalte skipssjefene ombord, og bestemte seg deretter til å la koffardiskipene returnere til Stavern.

«Leoparden» ble sendt tilbake til Stavern med konvoien. De øvrige kryset under stadig skiftende vind uten noen særlige hendinger — bortsett naturligvis fra ombord i den splinter nye «Løwendahls Galley», hvis unge sjef, Peter Wessel, alt på jomfruturen hadde erobret den svenske kaperen «Svenska Wapnet», som han straks ga navnet «Norske Waaben».

«Løwendahls Galley» og «Lossen» opererte sammen i jakt på 4 seilere den 11. juni, og førstnevnte seilte så 2 mann, baugsprydet og fokkemasten gikk overbord. Seilerne var uskyldige nederlendere som skulle til Christiania.

Fra nå av blir Wessel i sine brev, hvorav hittil er kjent 763 forskjellige, en god bidragsyter til fregatten «Lossen»s historie. Han skriver om den første gang i sitt brev av 12. juni 1712 til General Lieutenant Hausman (brev nr. 22, fra Langesund), at «Lossen» hadde secundert ham med sin jolle og chaloupe for å berge det som var gått overbord. Forøvrig hadde «Lossen» fulgt ham 8 n. mil på veien i hans havarerte tilstand, og «Lossen» hadde hos de 4 Amsterdam-skutene fått vite, at det var 5 svenske orlogsskip og 2 snauer på Dogger-sand.

Wilster's eskadre fikk så meget motvind, at den ikke kom lengre enn til Tromøysund ved Arendal. Han bestemte seg av den grunn til å gå tilbake til Staværn.

Den 15. juni holdt Wilster i Staværn et krigsråd, hvor han ble bebreidet, at han var gått så tidlig i havn. Han seilte da ut igjen den 18. juni med 5 orlogsskip, 10 fregatter (incl. de 3 russiske), 4 snauer og 124 koffardiskip. Som vanlig rekognoserte «Lossen» og 1 snau («Mynden») i forveien. Dagen etter foranlediget stille og østgående strøm sjefen for «Laaland» til å sende en offiser ombord til Wilster og si, at han for Guds skyld måtte sende 2 fregatter til området mellom Lindesnes og Skagens Rev for å krysse på fienden, og Wilster bøyde seg for det. «Lossen» og gallioten «Windhunden» ble omgående sendt.

Den 29. juni kunne så «Lossen» melde, at snauen «Jægeren» «Grønne Jæger» fire dager før hadde sett 21 svenske skip mellom Skagen og Dogger Bank. Fienden kunne ventes neste morgen, bare 6 orlogsskip sterk. Wilster sammenkalte straks et krigsråd, hvor samtlige skipssjefer skriftlig uttalte, at det var best snarest mulig å gå under seil for å søke fienden. Wilster ble sint, men reagerte ellers ikke. Skipssjefene gikk i gang med å gjøre klart til å seile. Ingen ordre kom. De sendte båter til flaggskipet neste morgen (30. juni) kl. 0500, for å hente ordre, men fikk ingen. Klokken 0800 ble «Lossen» og «Mynden» sendt ut til ny rekognosering. Til flåteavdelingen: Ingen ordre.

Klokken 1300 meldte den russiske fregatt «St. Paul», at den hadde sett 12 svenske seilere. *Da* lettet Wilster og styrte *nordvestover* (etter Schiøtz, den danske generalstab sier «Nord paa»). Klokken 1700 kom «Leoparden» og meldte, at fienden var sett i NNV, 18 seilere sterk. Klokken 2000 kom «Lossen» og meldte, at fienden nå var i NNO, 8 n. mil borte, med kurs OSO.

De svenske skipene hadde altså passert. De lå med kurs noe nordenfor Gøteborg. De hadde god vind. Snart var de også beskyttet av nattens mørke, og de kom trygt inn i Båhuslens skjærgård.

Kl. 2300 møttes Wilster med noen av sine skipssjefer ombord i «Laaland». Det kom til stormende scener, men det var likevel bare begynnelsen. I stedet

for å gå rett i ødeleggelsen mot Wilster's overlegne styrke, hadde svenskene berget hvert eneste skip, både krigsskipene og den verdifulle konvojen, med kostbare Spania-farere og dyrebare ladninger.

Også med sin styrke uskadt av noen kamp med fienden kom Wilster inn til Staværn den 18. juli. «Lossen» var ikke med. Den skulle fortsatt krysse i Kattogat. En spesiell ære for «Lossen» var det kanskje av Wilster å bli fordelt til å ta imot schoutbynacht F. Trojel, som den 20. juli var beordret til å løse Wilster av. Trojel seilte fra København den 29. juli med orlogsskipet «Delmenhorst», 4 norske skip og 20 skip bestemt til Island. Han møtte «Lossen» ved Læsø den 30. juli, sendte den første til Fladstrand med ordre til «Pakan» om å slutte seg til ham, og den 1. august gikk han så ombord i «Lossen» mellom Skagen og Norge for med den å ankomme til Staværn den 2. august 1712.

En av Trojel's første oppgaver ble derfra å sende Wilster som arrestant til København. Der ble han, etter å være dømt til kassasjon, den 25. august 1714 gitt avskjed i nåde, gikk i tjeneste hos fienden og avanserte etter å ha mistet sitt ene ben i kamp mot sitt fedreland til viseadmiral i den svenske flåte. Senere ble han viseadmiral i den russiske flåte, begikk underslep og ble stilt for krigsrett, men døde som en vanæret mann, før saken var avsluttet.

Da schoutbynacht Trojel overtok kommandoen over «Den kongelige norske Eskadre» i Staværn, skulle han, i motsetning til Wilster, ikke være underlagt generalløytnant Hausman, men stå direkte under Admiralitetet i København. Likevel arbeidet Trojel og Hausman meget godt sammen, og de var begge meget interessert i å få konvoyene til England og Nederland avsted hurtigst mulig.

Trojel fikk en del gode etterretninger over land fra Hausman, men det gjaldt også selv å foreta de nødvendige rekognoseringer for å få kjennskap til forholdene ved Gøteborg, særlig med hensyn til Gøteborg-eskadren. Han sendte derfor først snauen «Mynden», så fregatten «Lossen» til Båhuslenkysten.

Opplysninger ble villig gitt, både om svenske krigsskip og om svenske sjøfolk og deres disponering. Ytterligere opplysninger hadde Neuspitzer fått av to skipper fra Føhr, som den 29. august var påtuffet nær en engelsk konvoy. De kom fra Gøteborg og kunne fortelle, at Gøteborg-eskadren var opplagt unntagen flaggskipet, som lå i Marstrand og skulle legges opp der. Endelig ble senere samme dag kontakt oppnådd med ennå en engelsk konvoy.

Admiralitetet kjente allerede til de opplysningene sjefen for «Lossen» hadde skaffet, og det var også klar over, at den svenske hovedflåten snart var rede til å løpe ut. Det gjaldt derfor å forsterke den dansk-norske hovedflåten, og ordrer om det begynte nå å bli utstedt. Den 5. september fikk Trojel befaling om å forlate Norge og komme til København med de aller fleste av skipene der.

I København lå ordre for Trojel's videre ferd klar. Han skulle straks slutte seg til hovedflåten, og dit kom han den 14. september.

Den svenske flåtesjef var general-admiral, grev Wachtmeister. Han valgte å gå ut fra Carlskrona den 3. september 1713 og slå fienden, før han sendte transportflåten avsted. Han hadde på det tidspunkt 24 orlogsskip og 3 fregatter, mens «fienden», general-admiral, grev U. C. Gyldenløve, bare hadde 16 orlogsskip, 5 fregatter (hvorav 2 russiske), 1 bombardergalliot, 3 gallioter, 3 brandere og 1 hospitalskip.

Gyldenløve hadde lagt seg ved Bornholm, da han om morgenen den 4. september fikk den overlegne svenske flåte i sikte.

De to flåtene lå og observerte hverandre i to dager. Da seilte Wachtmeister bort.

Den svenske høystbefalende hadde to alternativer, prinsipielt sett. Han kunne bli liggende og holde den underlegne dansk-norske flåten fast der den lå — eller han kunne bruke hele flåten til å eskortere den uhyre verdifulle konvøyen, som hadde inne en hær det hadde kostet Sverige store ofre å stable på benene.

Wachtmeister valgte det siste alternativet, og han nådde sitt første mål: Å få soldatene over.

Imens konsentrerte Gyldenløve alle sine krefter. Han trakk til seg 2 orlogsskip, som hittil ikke hadde vært helt klare i København. Ennå viktigere var det: Trojel kom ned med nesten alt som fantes av brukbare skip i Norge.

Fregatten «Lossen» ble fordelt til Hovedstyrken.

Motvind hindret Gyldenløve i å lette med sin forsterkede flåte til den 23. september. Wachtmeister begynte utskipningen av tropper den 25. september, ved Wittow på Rügen's nordvestre kyst. Den 27. september fikk de to flåter hverandre i sikte.

Wachtmeister la seg, da Gyldenløve's flåte kom opp, mellom transportskipene og Gyldenløve, så at den siste under de rådende vindforhold (nordostlig vind) ikke kunne komme til transportskipene.

Neste dag, da vinden var nordvestlig, kunne Wachtmeister fortsatt følge sin taktikk og dekke transportskipene, som selvsagt tømtes for soldater og materiell så fort det var råd.

Gyldenløve lot sine fregatter og snauer, endog noen av orlogsskipenes båter, gå løs på transportflåten, mens han selv la seg klar til å oppta en eventuell kamp mot Wachtmeister. Denne angrep likevel ikke, og bortsett fra en fektning mellom viseadmiral Raben's arriergarde og den tilsvarende svenske, kunne våre fregatter så vidt mulig gjøre rent bord i fred.

Fregatten «Lossen»s innsats oppgir Barfoed slik:

1 stor Spania-farer med 16 kanoner, fullt lastet, ble oppbrent.

2 store skip med full last, ble tatt.

(Barfoed vet ikke hva slags last disse 3 skip hadde.)

1 Fløit-Skib, «de Junge Jomfrue» og 1 Speyl-Skib, «De Forgyldte Abore» ble begge tatt, men de var utlosset.

(«Fløyter» var vanlig store 3-mastete skip. «Speil-skip» var skip med akterspeil, altså platte akter.)

Det eneste som kan sies i tillegg til dette, er at «Lossen»s besetning sikkert i sin tid fikk meget gode prisepenger for sin innsats i «kampen».

Gyldenløve's flåte seilte til Køge Bugt, hvor den forble til opplegget i desember.

Fregatten «Lossen» peilte Dornbusch så sent som på hundevakten natten til tirsdag den 1. november.

Dens loggbok slutter med mandag den 19. desember 1712.

*

Det følgende år, 1713, fortsatte capitain-lieutenant Frederik Neuspitzer som fregatten «Lossen»s sjef.

Hans første operasjonsordre dette år var av 22. februar, da han skulle anvende sin yderste flid for å komme i seilklar stand og begi seg til Lübeck eller Travemünde og ta de derværende kornskipene under konvoy til Flensburg. Deretter skulle han fortsette konvoiering av skip med Hans Majestet's korn under General-Commissariatets kommando inntil ny ordre fra Admiralitetet.

Det ser ut til at det var svært god bruk for «Lossen» på denne tiden. Den 8. mars lå den inne ved Holmen, da det ser ut til å være utstedt to ordrer. For det første ble commandeur O. J. Thambsen med en eskadre på 4 orlogsskip og 3 fregatter beordret til å krysse mellom Stevns og Falsterbo med et av orlogsskipene som forpost noe lengre sør. Blant fregattene var «Lossen», og disse skulle detasjeres hen imot Rügen for å undersøke om farvannet var fritt for fiender. I så fall skulle eskadren avgå til Grønsund (sør for Sjælland), hente en transport og med den seile til Neutief (SO for Rügen).

For det annet skulle de tre fregattene («Lossen», «Høyenhald» og «Svenske Sophia») rekognosere både under Tornebusken (Dornbusch på NV-siden av Rügen) og ettersom vinden føyde seg innenfor Jasmund (på Rügen's østside) og helt sydover til Perd (på SO-siden). Fregattene måtte vokte seg vel for å bli overrasket og i tilfelle i tide trekke seg nordover til orlogsskipene.

Trosner forteller, at den 9. mars lå 5 orlogsskip og 4 fregatter klare for etter ordre å seile fra København til Østersjøen. Ifølge en ny ordre fra Admiralitetet

skulle imidlertid «Lossen» nå overta en konvoyering i stedet for snauen «Makreelen», men den måtte omgjøres den 11. mars, fordi kongen omgående ville ha «Lossen» ned til Eideren.

Frederik IV's hensikt var i begynnelsen av 1713 å danne en blokadelinje for å sperre alle tilførsler over sjøsiden for Stenbock, som lå med sin hær i Tønning, likesom denne heller ikke skulle kunne få noe over land. På den måten kom «Lossen» til å få sin andel i seieren over Stenbock's hær, hvis nederlag var så betydningsfullt, at det endog har vært karakterisert som «Sverige's annet Poltava».

Så fikk da «Lossen» for en gangs skyld blokade-tjeneste. Noe særlig spennende var denne tjenesten ikke, og knapt var alt i orden etter Stenbock's kapitulasjon, før «Island», «Lossen» og «Raae», la kursen nordover for å melde seg klar til andre oppgaver. Stemningen var kanskje noe for høy, for snart kom de tre sjefer til å begå en lettsindighet, som truet med å komme til å koste dem dyrt. Omtrent på høyden av Det Jyske Rev traff de på det hollandske koffardiskipet «Jomfru Cornelia», skipper Gøyfert Reinders, med varer som sikkert skulle til svenskene. En hel del av lasten ble beslaglagt — og den affæren må vi komme tilbake til senere.

Nå meldte generalløytnant Hausman i brev av 19. august, at svenske kapere hadde begynt å herje på Bergenskysten, og bad om hurtigseilende fartøyer. Admiralitetet kunne ikke gi anvisning på andre skip enn «Lossen» til å gjøre innsats på dette området hellet, bortsett fra at Slottsloven kunne kjøpe en liten fregatt, som var under bygging i Langesund, men det ga nå den 2. september capitain H. J. Rostgaard på fregatten «Postillon» ordre til å slutte seg til «Lossen», og så skulle da de to fregatter rette seg etter Slottslovens ordrer.

«Lossen» var tilbake i København, da Admiralitetet hadde bestemt seg til å sette en kraftigere styrke inn for å sikre Islands-farerne en trygg reise til sine bestemmelsessteder. Den 14. september fikk commandeur-capitain H. Chr. Offenberg ordre til med orlogsskipene «Anna Sophia», «Christianus Quartus», «Fridericus Tertius» og fregatten «Lossen» å gå seil til Nordsjøen for å beskytte handelen. De skulle styre direkte til Shetlandsøyene, krysse mellom disse øyer og Bergens-leden, og når noen Islands-farere viste seg, skulle de av «Lossen» tas inn til Bergen. Når alle, eller de som var ventet, var kommet, skulle de tas i samlet konvoy og føres til Staværn. Der skulle «Lossen» hente alle seilklare skip i nærheten, og så skulle en samlet konvoy gå til København.

Så langt var alt bra. Da kom den hollandske gesandt i København med protest mot overgrep. Fra «Jomfru Cornelia» ble påstått tatt 70 pakker tobakk å 50 pund, 4 fat sukker, 2 pakker såpe, 10 halve ankre med brennevin, en god del

skips-viktualier, brød og ost og annet gods, som skipssjefene på Ejder-skipene skulle ha solgt i Norge. Andre overgrep skulle også være begått, og alle sjefene i Nordsjøen kom i søkelyset.

Kongen ville ha alt oppklart for at de skyldige kunne bli straffet, og vice-admiral Reedtz ble i en missive av den 18. september beordret til snarest å innsende erklæringer fra sjefene på orlogsskipet «Island» og fregattene «Lossen» og «Raae».

Så gikk det slag i slag. Alle de tre sjefene ble satt i arrest. Sjø-Etatens fiscal var for øyeblikket opptatt med en sak angående noen soldater, som hadde laget «revolte» ombord i orlogsskipet «Jylland», men så snart han var disponibel skulle alle tre settes under tiltale. Commandeur-capitain J. A. von Paulsen på «Island» ble avløst av capitain H. Kaas, capitain G. Sivers på «Raae» ble avløst av capitain Th. Fr. Brandt, og capitain-lieutenant F. Neuspitzer på «Lossen» ble avløst av capitain-lieutenant P. Chr. Bruun, som også skulle bli «Lossen»s ulykkelige sjef i 1717.

Sistnevntes ordre var datert Admiralitetet den 19. september. Han skulle underlegge seg commandeur-capitain Offenberg, og noen øyeblikkelig endring i «Lossen»s disponering til vern om Islandsfarerne fant ikke sted.

Forøvrig synes hele affæren å oppløse seg som «storm i et vannglass». Alt den 30. september ga kongen ordre til at Neuspitzer skulle løslates av arresten, gå ombord i «Lossen», og som sjef føre den til Norge for å hente en større sum penger, som Cammer-Raad Meyer hadde ordnet med. (Meyer hadde vært med «Lossen» til Norge i august.)

Admiralitetet ga Neuspitzer sin ordre den 3. oktober. Han skulle straks begi seg til Sundet, hvor han ville finne «Lossen», og gå ombord i denne som sjef. Bruun skulle begi seg til København, og hele hans sjefstid ombord i «Lossen» denne første gangen beløp seg altså ikke til mere enn 14 dager. Riktignok skulle Neuspitzer etter tilbakekomsten fra Norge stå til rette for det han var arrestert for, men det later ikke til at noen av de tre suspenderte skipssjefer fikk noen som helst straff.

«Lossen» seilte til Norge under sin gamle sjef, Neuspitzer, den 7. oktober, og den 11. november kom den tilbake, nå til Fladstrand, med 100000 norske riksdaler.

Og Neuspitzer beholdt sin sjefsstilling på «Lossen» både i 1714 og 1715.

En av hans journaler går sammenhengende fra den 7. mars 1713 til den 9. mars 1715.

Myten om at det i seilskipstiden ikke gikk an å føre krig om vinteren holdt ikke for fregatten «Lossen».

Før det gamle år var omme, den 12. desember 1713, hadde «Lossen» fått ordre til å trosse vinterstormene og, underlagt commandeur O. J. Thambsen på orlogsskipet «Fyen», sammen med «Laaland» og fregatten «Postillon» (senere også «Høyenhald») å konvoyere Ost-Indiafareren «Dansborg» til Lindesnes. Derfra skulle «Postillon» ta den alene til Shetlands-øyene. Julen gikk uten at noen kom avsted, og den 10. januar 1714 gikk vesentlig den samme ordren ut på ny. Trosner noterte omhyggelig i sin dagbok at de fem skipene seilte ut om aftenen den 19. januar, men de kom ikke ut av Øresund, før først i februar. «Dansborg» forliste senere på turen med alle mann unntatt 2. I Norge hentet fregattene både sjøfolk og en konvoy med trelast m.m., og i april vendte de tilbake til København sammen med orlogsskipene «Anna Sophia» og «Christianus Quartus», som hadde vært stasjonert i Norge siden forrige år.

Thambsen med noen andre skip kom ikke før i mai.

I begynnelsen av juni kom det meldinger om at man fra Møn hadde observert den hurtigseilende svenske fregatten «Hvita Ørn», og «Lossen» ble den 6. juni sammen med «Høyenhald» beordret til om mulig å erobre eller ruinere den. «Hvita Ørn» viste seg ikke mere den gangen, og «Lossen» og «Høyenhald» måtte i stedet krysse mellom Trelleborg og Møn, til de kunne slutte seg til commandeur O. J. Thambsen, som med en eskadre på 5 orlogsskip samtidig med de to fregattene var kommet til Østersjøen.

Den 26. juni ble «Lossen» sammen med «Flyende Fisk» beordret til Helgoland for å trygge egen trafikk på Ejderen, Elben og Weser med omliggende farvann. Til slutt skulle de to krigsskipene være med på å erobre Helgoland. Dessverre for «Lossen»s historie ble fregatten ombyttet med «Høyenhald», så det var den som fikk andel i æren av øyas erobring den 8. august 1714. Av de ca. 500 deltakende soldater var 200 mann av 2. Trondhjemske Regiment med i angrepet.

Det var atskillig parlamentering mellom islandske kjøpmenn, som var engstelige for sine skip, og Admiralitetet om konvoiering på den tiden, og det ble til, at commandeur A. Rosenpalm med en liten eskadre skulle gå nordover, både for å beskytte Islands-farere og andre, slik at også «Lossen» kunne få eskorte.

Eskadren gikk fra København's red den 3. oktober 1714, tok med en konvoy fra Fladstrand og kom til Staværn den 19. oktober.

«Lossen» var klar med sin pengelast, slik at Rosenpalm med sine egne skip og «Lossen» kunne starte fra Staværn den 27. oktober, men i stedet for å nå Fladstrand, måtte alle skipene gjøre vendereis, og de kom tilbake til Staværn den 29. oktober. Storm og styggevær raste mest ustanselig, så det var iallfall ikke mulig å slippe ut fra Staværn den første uken. «Lossen» og noen andre fregatter klarte å komme av gårde den 8. november. Orlogsskipene måtte bli liggende til 19. desember, og de måtte gjennom en voldsom storm den 22., før de endelig den 23. desember kunne la ankrene falle på København's red.

1715.

Etter Norge-toktet hadde «Lossen» rolige dager, varpet gjennom bommen den 9. mars 1715, og avsluttet journalen samme dag. Fregatten trengte å utføre reparasjonsarbeider etter sine lange tokter, og da den igjen tente sitt kjøkken, hva der først skjedde den 10. juli s.å., lå den fremdeles ved Bradbenken for å reparere.

I henhold til Admiralitetet's ordre av 1. juli 1715 var det fortsatt capitain-lieutenant Frederik Neuspitzer, som var «Lossen»s sjef.

Her er det «Lossen» kommer inn i sin første operasjonsordre for dette år.

Ifølge den skal Neuspitzer melde seg for vice-admiral Judichær, og av ham motta de nødvendige detaljorder. Den 20. juli fikk han en ny Admiralitetsordre, hvoretter han med «Lossen» og fregatten «Fortuna» samt snauen «La Diligente» som underlagt skal ta under konvoy til Grønsund alle de skip og fartøyer som i København er antatt til Hans Majestæt's tjeneste. Ved ankomst til lengden av Møen, skal snauen overta alle transportskipene og føre dem inn i Grønsund, mens «Lossen» og «Fortuna» skal bringe det armerte skip «Hjelperen» (vanlig kalt «stykkpram») til flåtesjefen, som da antas å være under Rügen, ved Jasmund eller Perd.

Så kom imidlertid admiral Raben's «flukt» for svenskene.

Alt må gjøres for å skaffe ham forsterkninger. Uten å ta hensyn til ordren av 20. juli, skal «Lossen» etter ny ordre av 22. juli sammen med «Fortuna» uten å oppholde seg med noe annet hurtigst begi seg til hovedflåten og underlegge seg den, til «sjøen igjen er ryddelig». De må vel vokte seg for overraskelser fra fiendens side og ikke la seg avskjære.

I mellomtiden ble admiral Raben's flåte styrket i betydelig grad. Mens han ved avseilingen fra København den 9. juli bare hadde 13 orlogsskip, var hans styrke den 5. august kommet opp i 21 orlogsskip, foruten 4 fregatter og 2 brandere. Den 5. august ble det holdt krigsråd ombord i flaggskipet, «Elephan-

ten», og nå hørte såvel «Lossen» og «Fortuna» som Peter Wessel's «Hvide Ørn» til storflåten.

Samme dag, 5. august, ble det utgitt en ny «Ordre de Bataille» (inndeling av flåten for slag), og «Lossen» kom nå akkurat som foran slaget i Køge Bugt til å tilhøre avantgarden, hvis sjef var viceadmiral Just Juel.

Knappt var krigsrådet ferdig med sine forhandlinger, før det ble satt seil og styrt SSO-over fra Køge Bugt. Mellom kl. 2000 og 2100 kom «Lossen» tilbake fra rekognosering og meldte at 16 svenske orlogsskip lå under Perd (Rügen's sydøstlige halvøy). Selvsagt hadde Peter Wessel med «Hvide Ørn» også funnet fienden, Raben ankret på dagvakten den 6. august og ble liggende et døgn. Deretter ble dels seilt, dels ble flåten liggende til ankers, mens fregattene var opptatt med rekognosering.

Ved middagstid den 8. august 1715 befant den dansk-norske hovedflåten under admiral P. Raben på «Elephanten» (90 kan.) seg 6 n. mil SO av Jasmund (Rügen's nordøstlige halvøy), 8 n. mil NNO av Perd.

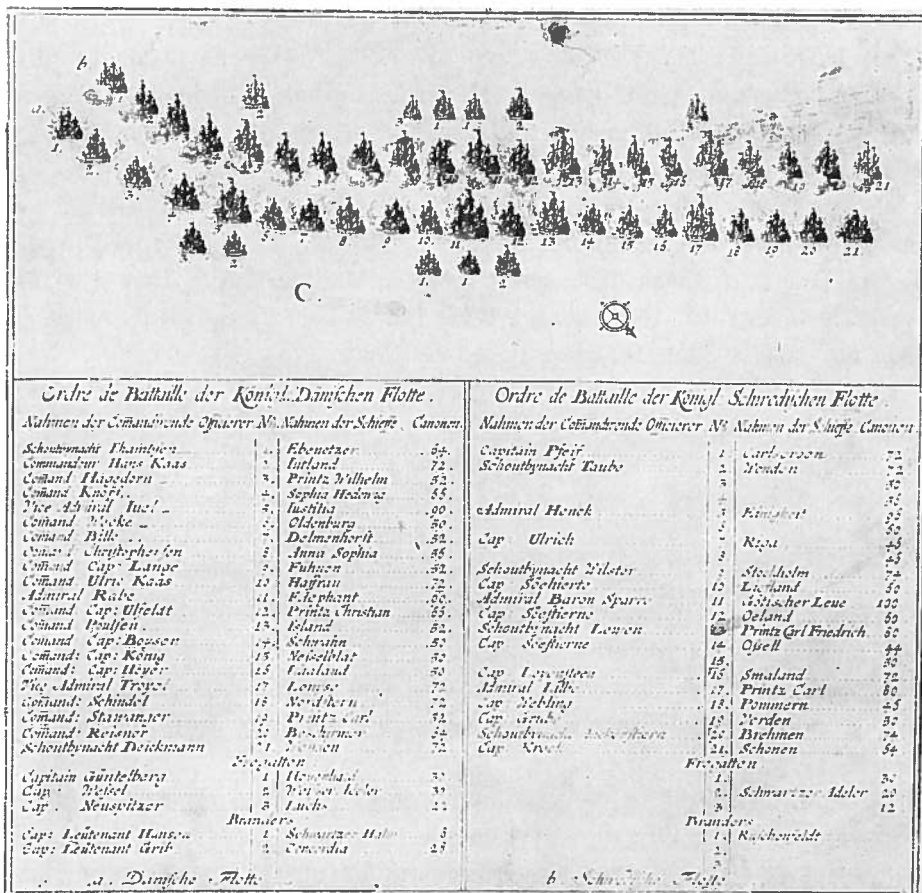
Den svenske flåten under admiral Cl. Sparre på «Gøta Lejon» (90 kan.), som med 15 av orlogsskipene hadde ligget til ankers i Prorer-bukten (mellom Jasmund og Perd), hadde konsentrert, og lå i en avstand av 3 n. mil. SO for den dansk-norske. Vinden var fra NV til N, bramseils kuling.

Klokken 1300 begynte slaget, etter at Raben med arrière-garden forrest en halv times tid hadde styrt SO til O for å komme svenskene på skuddhold. Kampånden var god på begge sider. Ingen av flåtene var i noen særlig god forfatning. Begge hadde for lite ammunisjon.

Selve slaget skal ikke beskrives her. Det utviklet seg til et stivbent «paradeslag», hvor begge parter holdt sine «slaglinjer» uten å gjøre noe forsøk på å komme til en avgjørende innsats. Skytingen pågikk i henved 6 timer, hvorunder det på dansk-norsk side falt 127 mann, mens 485 ble såret. På svensk side var tallene henholdsvis 145 og 333.

«Lossen» lå som fregatt ikke i slaglinjen, og den hadde hverken falne eller sårete.

Taktisk sett vant ingen av partene noen egentlig seier, men strategisk hadde slaget det gunstige utfall for den dansk-norske flåte, at faren for vice-admiral Sehested's angrepsflåte var eliminert. Sehested kunne gå til full innsats — en mulighet han benyttet seg av på en fremragende måte — og årets resultat ble, for en stor del som et resultat av dette slag, bl.a. Stralsund's kapitulasjon den 24. desember og dermed Rügen's fullstendige erobring. Forøvrig fortsatte «Lossen» sin mere eller mindre trivielle tilværelse de kommende måneder. Den gjorde nyttig tjeneste, men uten virak og uten laurbær å høste.

Slaget ved «Rügen», 1715. «Lossen» har tallet «3» til venstre i nederste rekke. (Navn: «Luchs», sjef: Neuspitzer). (Det Kgl. Bibliotek, København.)

The Battle at Rügen, 1715. Ship "3" at left in lowest row is the "Lossen". (German spelling: "Luchs", commander: Neuspitzer.)

Den 2. desember strøk general-admiral Gyldenløve, som den 4. oktober hadde avløst Raben sitt flagg som høystbefalende over orlogsslåten, og tilbake ble vice-admiralen Ch. C. Gabel med en eskadre på 8 orlogsskip og 3 fregatter — foruten den før nevnte engelske eskadre under Captain Hobson.

Blant Gabel's fregatter var også «Lossen». Men nå hadde den ikke lenger sin velkjente sjef, capitain-lieutenant Neuspitzer, ombord. Han var den 21. oktober overtrått som sjef på fregatten «Raae» etter general-admiralens høye bestemmelse, og «Lossen» kom inn til København uten noen sjef ombord.

Den 23. oktober 1715 meddelte Admiralitetet så til Gyldenløve, at det «paa Eders Høye Excellence's Behag» som ny sjef for «Lossen» hadde beordret capitain-lieutenant Caspar Levin von Vieregg, og han fikk med ny ordre av 25. oktober beskjed om med fregatten å begi seg til flåten og der rette seg etter Gyldenløve's ordrer.

«Lossen»s skipsjournal for den tiden capitain-lieutenant von Vieregg var ombord er ikke meget spennende. Fregatten gikk den 25. oktober med fire losser fra Dragør til flåten. Noe særlig viktigere ble ikke utført. Den siste innførslen er datert den 16. desember 1715. Det er kopi av en kvittering på en ukes proviant, overtatt fra orlogsskipet «Justitia».

XV. FORTSATT KRIG

1716—1717. Sjef: Capitain-lieutenant Henrich Güntelberg.

I januar 1716 samlet Carl XII en hær i Skåne for snarest å gå mot København. En bønnedag ble anordnet over hele Sverige, og i kirkene skulle det tales over et bibelord, som kong Carl selv fant frem, og hvor det hette: «Jag skall slå dem, och de kunna mig ej motstå . . . Och jag skall sönderstöta dem, som stoft för vädret»

Under alt dette fikk fregatten «Lossen» sin nye sjef, for nå måtte også den, og flåten, snarest mulig settes inn i kampen. Hans navn var Henrich de Güntelberg (capitain-lieutenant), og det var grunn til å vente seg litt av hvert av ham etter det initiativ han hadde vist, da han ville ha en sokneprest-datter fra Sigdal, Bodil Cathrine Gries, til hustru. Jomfru Bodil var lovet til kjøpmann Stille Christensen og skulle gifte seg med ham i Bamble, da Güntelberg kom og bortførte henne fra prestegården på selve bryllupsdagen!

Dessverre svarte Güntelberg ikke helt til forventningene, og vi skal få se, at Tordenskiold en tid var meget misfornøyd med ham, da «Lossen» under Güntelberg kom til å stå under hans kommando.

Güntelberg's beordring til sjef for «Lossen» er datert den 27. februar 1716, og han skulle etter den personlig se til på Holmen i København, at «Lossen» ble ferdigreparert og seilklar så snart som bare mulig. Det kan med det samme gjerne fortelles, at i henhold til en tabell over metall- og jernstykker av 29. februar 1716 hadde «Lossen» den dag 18 stk. 6 punds jernkanoner og 6 stk. 3 punds jernkanoner. Noen endring i den listen er ikke funnet, så en må gå ut fra at det var bestykningen, da skipet forliste.

Knapt var «Lossen» klar, før den ble sendt ut på rekognosering for å konstatere, hvordan det stod til med den svenske flåte. Etter dette ble han den 13. april beordret til å underlegge seg commandeur W. v. Schindel på orlogsskipet «Nordstiernen», som ennå ikke var avgått, men som sammen med orlogsskipet «Island» skulle til Pommern for å trygge overføringen av den derværende eskadre til København. Eskadren bestod av de for det meste gruntgående skip, som vice-admiral C. T. Sehested hadde benyttet til sine glimrende operasjoner i Pommern året før, og som hadde overvintret der sydpå under schoutbynacht A. Rosenpalm's kommando.

Etter å ha avgitt andre meldinger kunne «Lossen» (og «Island») den 4. mai signalisere: «Fienden observert.» Det ble holdt krigsråd, og på hundevakten natten etter ble det gjort klart til kamp. Noen skyting ble det ikke da, heller ikke under «klart skip» om formiddagen 5. mai, da «Haffruen» hadde meldt «14 seilere til luvart», men om morgenen 6. mai kom 3 svenske skip så nær, at det ble vekslet skudd. Både Kaas og Schindel hadde etter meldingen om den overlegne svenske styrke trukket seg mot Sundet, og situasjonen var så prekær, at «Lossen» måtte ta «Justitia» på slep, mens «Nordstiernen» slepte «Jylland» og robåter måtte settes på vannet i begge tilfelle for å hjelpe til med bukseringen.

Capitain Peter Tordenskiold hadde den 8. juli vunnet sin glimrende seier i Dynekilen. Straks måtte han en lyntur til København for å avlegge rapport til kongen, og den 18. juli ble han, ennå ikke 26 år gammel, utnevnt til commandeur.

Samme dag skrev Admiralitetet (bare undertegnet av general-admiral, Guldenlew) en ordre til sjefen for «Lossen», altså datert Admiralitetet den 28. juli 1716, der det bl.a. heter:

«... saa snart Commandeuren ædle og Welbyrdig Peter Tordenskiold hos hannem træder omborde hand da uden noget Minut at forsømme med anfortroede Fregatte gaar Seil ad Nord Søen for at opsøge Vice Admiralen Velædle og Velbyrdig Christian Carl von Gabel som Capitain-Lieutenanten enten under Wigsiden eller den Norske Cust vil forefinde»

Det var altså «Lossen» som fikk den ære å være det første skip som skulle føre *kommandør* Tordenskiold over havet, tilbake til Norge.

Etter å ha satt Tordenskiold ombord til Gabel skulle «Lossen» straks tilbake til København. Men det var ikke mange dagene, så måtte den nordover igjen. «Lossen» skulle i henhold til commandeur Reesen's ordre av 18. juli tilhøre Nordsjø-eskadren. Reesen fant fregatten i så dårlig forfatning, at han i august 1716 beordret den til Løvøysund ved Horten for å reparere. Der lå den frem-

deles, da Nordsjø-eskadren i henhold til kongens vilje den 14. november s.å. fikk en ny sjef: Commandeur P. Tordenskiold. Denne herre var ikke vant til å somle selv, og han tålte heller ikke sommel av andre. Da han ble kjent med Güntelberg's passivitet med hensyn til «Lossen»s reparasjon, skrev han fra Moss den 22. desember et brev til ham, som begynte slik:

«Monsieur le Capitain lieut. t Günthelberg!

Jeg maa med største forundring fornemme af deres brev af d: 15 Dec: indeværende Aar, at Deres allernaad: anfortroede Fregat Lossen har ligget siden ultimo Augusti uden at have giordt den ringeste Tienneste: Jkke heller have begyndt det alleerringeste at reparere for at komme udj seiglbar Stand» Güntelberg fikk i samme brev ordre til å gjøre «Lossen» seilklar og uten forsømmelse seile til København for å få fregatten reparert. «Hvad Forsømmelse der udj kunde tages kommer paa deres eget Ansvar,» understrekte den strenge sjef.

Tordenskiold ga også den forrige eskadresjef, commandeur Reesen, en passende skrape, fordi både «Lossen» og «Søe Ridderen» ved hans overtakelse var funnet (med hensyn til reparasjon) «udj største confussion og u-Rigtighed» — Det sjenerte ham ikke det spor at Reesen var 15 år eldre.

Det gikk ikke mange dagene, før isen begynte å legge seg, slik at «Lossen» ikke kunne komme avsted. Güntelberg fikk da et nytt brev, datert Laurwigen d. 1te Janu 1717 om å forbli i Norge. Ekvipage-Mester Styer hadde tatt på seg å skaffe «Lossen» reparert med det første, og Güntelberg måtte se til at han «paa Fregattens hastigste reparation vigilerer . . .».

Dermed var altså det nye år begynt for fregatten «Lossen».

1717.

Det var Tordenskiold mere enn Güntelberg, som strevet med å få brakt «Lossen» i seilklar stand på det nye året. Mens Güntelberg var relativt passiv, bortsett fra at han forlangte skipet kjølhalt, forsøkte Tordenskiold på alle måter å sette fart på «Lossen»s reparasjon og klargjøring. Han appellerte til sin venn ekvipasjemester Styer om «forderligst» å se «Lossen» kjølhalt. Han forsøkte å skaffe penger, folk, tauverk og andre rekvisita til «Lossen»s beste.

Den 4. april 1717 ble sjefen for «Lossen» beordret til snarest å seile fra Løvøysund til Staværn for å bringe fregatten «udj hastigste Seiglbar Stand», og den 26. april fikk han direkte ordre om å komme seg ut i farvannet mellom Skagen, Gøteborg og Marstrand. Der var det for tiden stor trafikk, blant annet en viktig konvoy med bare en eneste fregatt til eskorte. Tordenskiold ville ikke

hasardere disse verdifulle handelsskipene. Derfor sendte han ut både fregattene «Lossen», «Søe Ridderen» og «Hvide Falck» samt snauen «Neptunus».

Nå bestemte Tordenskiold seg til å foreta det berømte angrepet på Gøteborg den 14. mai 1717, hvor han ville ødelegge både Gøteborg-eskadren og orlogsstasjonen, men som mislyktes.

«Lossen» lå ved Tordenskiold's utseiling fra Norge ennå i Staværn sammen med «Neptunus». Der fikk den en ordre fra Tordenskiold, utstedt ved Hirschholmene den 12. mai, at den av fregattene «Lossen» eller «Raae» som først kom til Fladstrand, skulle ta de derværende koffardiskip under konvoy til hen imot Norge og deretter fortsette sine operasjoner etter tidligere gitte ordrer. «Lossen» skulle altså ikke delta i krigsoperasjonene nede ved Gøteborg, men den var fortsatt så lite aktiv, at Tordenskiold den 16. mai fra sin ankerplass nede ved festningen Älvsborg (Gøteborg), bare et godt kanonskudd fra, måtte skrive til feltmarsjall Wedel hjemme i Norge og be ham om under trussel av høyeste unåde å befale fregatten «Lossen» (med flere krigsskip) til uoppholdelig å begi seg til ham, «paa det jeg kand have saadanne beqvemme Fahrtrøyer, i fornøden tilfælde, ved haanden at bruge».

Den 18. mai lå Tordenskiold fremdeles på samme sted, og den dagen skrev han et nytt brev til sjefen på «Lossen» (og til «Neptunus») om at han nå måtte forføye seg til Larvik og hente et transportskip som lå klart med øl og brenneved til eskadren, og samtidig ta med andre skip, som måtte påtreffes bestemt til denne.

Det var altså ingen særdeles store meritter «Lossen» hittil hadde prestert under Güntelberg's kommando. Nå ser det imidlertid ut til at effektiviteten tar seg opp, og i begynnelsen av juni (eller slutten av mai) må den ha erobret eller oppbragt den hollandske fregatt «Ste Agnes Gallée», som fikk et prisemannskap av «Lossen»s soldatesque under kommando av en underoffiser satt ombord. Fregatten (også kalt «Agnete Gallée») ble, etter at dette prisemannskapet var kommet tilbake til «Lossen», av Tordenskiold gitt ekvipasjemester Styer (Styermand) som prizesjef og sendt til København i en konvoy under fregatten «Raae» (capitaine-lieutenant Neuspitzer), som sendte 12 mann av sine egne folk ombord i hollenderen og tok 12 hollendere tilbake derfra.

Like etter «Ste Agnes Gallée»-affæren oppbrakte «Lossen» til Larvik en hollandsk galliot, «de Jonge Anna», som kom fra Gøteborg. Tordenskiold utstedte 10. juni 1717 et pass for fire hollandske sjøfolk, som hadde vært passasjerer ombord i gallioten, og som på ansøkning fikk reise fritt tilbake til sitt land.

Den 20. juni beordret eskadresjefen, Tordenskiold, «Lossen» og «Søe-Ridderen» til først å konvoyere koffardiskip som skulle til Bergen og Trondhiem,

og deretter å krysse mellom Jyske Rev — Lindesnes og Bergens-leden for å ta imot en ventet Ost India-farer, som skulle eskorteres til eskadresjefen. Skulle Ost India-fareren alt være kommet til Bergen, måtte den gis beskjed om uoppholdelig å forføye seg til Korsfjorden eller Høyevarde. En svensk fregatt på 34 kanoner var meldt å operere i farvannet, og den skulle av ytterste flid ruineres.

Dette siste toktet tok så hardt på «Lossen», at Güntelberg den 23. juli sendte ny anmodning til Tordenskiold om å få anledning til å foreta den kjølhalingen, som ennå ikke var utført. Tordenskiold imøtekom dette i et brev av 27. juli, men før «Lossen» forlot Norge, skulle den i Larvik levere 60 mann med riktig rulle, så fikk den heller supplere dem i København. Den skulle sammen med «Søe Ridderen» ta med seg i konvoy til København alle de koffardiskip, som skulle samme vei, og oppholdet i København måtte gjøres så kort som mulig. Tordenskiold var etter at «Lossen» hadde begynt å vise større effektivitet, blitt vennligere innstilt like overfor Güntelberg. Da han etter oppbringelsen av «St. Agnes Gallée» den 5. juni skulle beordre «Lossen» til farvannet mellom Merdøy og Knudshoved (Øst-Jylland), sluttet han sitt skriv med «Forønskes een løkkelig Krydstogt», og da «Lossen» nå skulle ned til København, skrev han: «Forønskes en løkkelig Reise og snar opkomst.»

Capitain-lieutenant Güntelberg kom imidlertid aldri mere tilbake til Norge med «Lossen». Da han kom ned til København, ble det bruk for ham som sjef på fregatten «Høyenhald», og den 22. september fikk han beordring dit.

XVI. SISTE REIS

1717. Sjef: Capitain-lieutenant Poul Christian Bruun.

Capitain-lieutenant H. Güntelberg fikk som ettermann i sjefsstillingen på «Lossen» capitain-lieutenant P. Chr. Bruun (den samme som i 1713 i kort tid hadde avløst capitain-lieutenant F. Neuspitzer), men han ble i sin ordre av 25. september 1717 bare beordret «som Cheff commanderende ad interim», og det var som sådan han kom til å føre fregatten «Lossen» på dens siste reise.

Bruun skulle som vanlig «straxen» sørge for å få skipet tilstrekkelig reparert og satt i fullkommen seilklar stand, og den 17. november var han kommet så langt, at han i instruks av 17. november s.å. kunne beordres til «straxen» å anmelde seg ved begge general-commissariater (nå hadde land og sjø hvert sitt) for å fornemme om dessen Herrer Deputerede hadde noe å befale ham i

anledning av hans forestående reise til Norge. Hvis de ønsket å sende med ham noen skip, skulle han ta disse i konvoy «inden om» til Fladstrand (og der ville han antagelig treffe schoutbynacht Rosenpalm eller en eller annen av hans kryssere. Hvis han ingen traff, skulle han seile til Norge, finne schoutbynachten der, og så handle etter hans ordre videre.

Om reisen til Norge avga vel Bruun muntlig rapport til Rosenpalm etter overfarten. Skriftlig rapport til Admiralitetet skrev han ikke før etter forliset, og rapporten er datert Ejland Wahløer den 28. desember 1717.

I henhold til denne rapport seilte han fra København's red den 27. november med kongens koffardiskip «Ste Marchus» og 6 andre handelsskip til Sundvik (muligens Sandvig på Bornholm) og derfra til Sundet om aftenen. Neste morgen fikk han god vind av Syd til Ost, og lettet straks med «Ste Marchus», «Christiansøe» (antagelig fregatten), 2 skip med last fra kongens magaziner og 11 andre kjøpmannsskip, og alt den 29. november kom han til Fladstrand med alle skipene i god behold. Der fant han ingen skip tilhørende Rosenpalm's eskadre, men da en hel del skipperne bad om konvoy, fortsatte han om morgenen den 1. desember fra Fladstrand med 18 skip, og alt den 2. desember var han i Staværn, fremdeles med alle skipene i god behold. «Lossen» hadde virkelig seilt godt, og det var sikkert en fornøyd capitain-lieutenant Bruun, som fant vice-admiral Rosenpalm og meldte seg hos ham ved ankomsten.

Nå ble det så vidt forstås et meget langt, stilleliggende opphold i Staværn, mens det ble ventet på koffardiskip, som ville ha konvoy. Avgangsdagen kom ikke før den 22. desember.

Nå kjenner man fortellinger i mengdevis om ulykkes-julen 1717, med store tragedier over Vest-Europa av dimensjoner, så «Lossen»-tragedien i sammenlikning bare er for småting å regne.

Som kjent ligger store områder av kystlandet rundt Nordsjøens sydlige del, like fra Kanalen, forbi «Den våte trekanten» (Helgolandsbukten med omgivelser) og kystene langs Holstein og Slesvig til dels lavere enn havet utenfor, og fra uminnelige tider har innbyggerne her ved hjelp av diker og pumpeanlegg ført en evigvarende kamp mot stormflod og sjø. I 1717 var dikene forfalt i de under vår konge hørende grevskaper Oldenburg og Delmenhorst.

Den beskyttelse som dikene skulle gi, manglet julenatten 1717, da havet under orkanen reiste seg i hele sin fryktelige velde. Med en hast som når «en sydende Kjedel i et Nu koger over», veltet det seg inn over landet, skrev Thyra Sehested i sin bok om admiral C. T. Sehested, som i 1718 ble overlanddrost i Oldenburg. (Hun bygget bl.a. på Halem's «Geschichte Oldenburgs» m.fl. bøker.)

Ved 3-tiden om natten brøt dikene sammen i Butjadingerland, og i løpet av et kvarter stod vannet opp til 5 meter over de laveste stedene. Mange mennesker druknet i sine senger, andre flyktet opp på loft og tak og ble kastet ned i bølgene, når husene styrtet sammen. Ble husene stående, måtte de halvnakne og våte vente døden i den isnende kulden. Et reddeomt mørke innhyllet alt under den rasende orkanen i vinternatten. Ikke noen stjerne, ikke noe månelys skinte på hele den lange Nordsjø-kysten, hvor menneskene kjempet mot døden, iallfall fra Calais i vest til Ejderen i nord — og i virkeligheten helt oppe i Christiania-fjorden.

Bare i grevskapene Oldenburg og Delmenhorst ble det etter denne storfloden beregnet, at det var omkommet 2471 mennesker, 4228 stykker hornkveg og hester. 950 hus var ødelagt. Også i andre orkanherjete områder var det store tap denne julen, men tallene derfra er ikke undersøkt.

Oppe i Staværn var situasjonen om morgenen den 22. desember denne:

1. Siste konvoy fra Norge var avseilt under ledelse av commandeur-capitain Christian Boyesen på orlogsskipet «Sydermandland» den 25. november.

2. Capitain-lieutenant P. Chr. Bruun på «Lossen» var kommet med sin konvoy til Staværn den 2. desember.

3. Vice-admiral A. Rosenpalm hadde etter General-Commissariatets ordre i Staværn samlet omtrent 30 transportskip, som skulle til Danmark for å hente høy og korn til magasinene i Norge. Han hadde ergret seg over denne ordren, fordi han selv hadde hevdet at den slags burde ha vært sendt opp tidligere. Nå under høststormene måtte det regnes med tap.

Imidlertid lå nå transportskipene der klare til avgang og sammen med dem ca. 35 handelsskip lastet med norske varer, som skulle til Danmark. Konvoyen kom altså til å bestå av i alt 65 skip.

Eskorten skulle besørges av 4 krigsskip, som skulle seile samlet til Fladstrand.

Flaggskip var orlogsskipet «Gøteborg». (Av Rosenpalm og andre vanlig skrevet «Jytteborg»). Det var som det ovenfor nevnte «Sydermanland» erobret ved Femern den 25. april 1715, men begge hadde beholdt sine svenske navn.) «Gøteborg» skulle etter Rosenpalm's plan vente på fregattene ved Fladstrand, mens disse utførte spesielle oppdrag, og så skulle det seiles tilbake til Norge med ny konvoy.

Av fregattene skulle «Raae» seile forrest og samle de fleste av høy- og kornskipene. «Søe-Ridderen» skulle gå til København med dem som skulle dit, og «Lossen» skulle samle resten av høy- og kornskipene fra Hals og andre steder.

På formiddagsvakt den 22. desember gjorde «Gøteborg» signal til avseiling. (Bruun sier at «On Sala Galei», også erobret fra svenskene, var med i eskor-

ten, men nevner ikke «Raae».) Vinden var da Nord til Ost, og alt så ut til å være såre bra.

Etter i en rapport av 28. desember 1717 å ha redegjort for ovenstående plan, skrev vice-admiral Rosenpalm til overkrigssekretær C. C. v. Gabel: «Efter disse menneskelige tancker gik samme Convoye Seil . . . med klart Vejr og NNO Vind, men den almægtigstes tancker var ikke som mine . . .»

Kurs ble satt sydover for å gå mot Skagen, men det varte ikke så lenge, før vinden begynte å skrale og gå sydligere. Om aftenen hadde de stiv kuling av sydsydvest, og neste morgen (23. desember) var vinden kommet helt over til sydvest og endog vestsydvest.

(Rapportene er til dels motstridende. Rosenpalm sier at de alt hadde Skagen i sikte, da de fikk en så forskrekkelig sydvestlig vind, at enhver måtte søke havn i Norge, hvor de best kunne. Her forsøkes fulgt «Lossen»s seilas, men heller ikke de forskjellige rapporter fra Bruun stemmer over ens. Divergerende posisjoner av forskjellige skip kan selvsagt både skrive seg fra feilaktige observasjoner og fra det at skipene spredtes, så posisjonene måtte bli divergerende.)

Etter capitain-lieutenant Bruun's oppgave stod «Lossen» om formiddagen den 23. desember omtrent 12 n. mil vestsydvest av Marstrand. Den var ennå sammen med flåten, men stormen tok mere og mere overhånd. Hele flåten vendte nordover, og etterhvert kom skipene bort fra hverandre. Om aftenen måtte «Lossen» ta inn sine mersseil, og før det ble mørkt forserte «Gøteborg» og «Søe-Ridderen» forbi «Lossen», fordi de kunne bedre føre seil enn denne. («Gøteborg» klarte å komme seg inn til Langesund. «Søe-Ridderen» kom «med største lifs fare» inn til Staværn. «Raae» var den eneste, som etter sin ordre nådde frem til Fladstrand, men den skulle også etter planen seile seg frem foran de øvrige.)

Om natten tok været så hardt til, at «Lossen» etter vindbyggenes styrke bare førte en revet fokk og mesan, av og til bare mesan. Det siste «Lossen» så av hele den store flåten var 3 skip, som drev sammen med den, og en Trondhiemsfarer, skipper Van de Wesk, som seilte seg i land på Sydvest-Hvaler (Akerøy?)

Vice-admiral Rosenpalm innrapporterte den 28. desember, at de fleste av konvoyens skip mistet sine seil, mange ble «af Søen overskylt», atter andre ble «drevne paa klipperne».

Julaftens morgen ble situasjonen ennå verre, og utover dagen er det tyst fra «Lossen»s side om alle andre skip.

En skulle nå snart tro, at det ikke kunne bli verre, men den 24. desember 1717, kl. 11 om formiddagen, tok likevel været så til, at nå «ingen Menneske kunde Regere sig». Det ble forsøkt å kaste de forreste kanonene og pliktankret

over bord for å lette forskipet, men det var ugjørlig å komme til for vannet som stod over.

Ved middagstid sprang vinden om på Vest; det vil si, at nå var de på en ekte legervall. Det bar rett på land. «Hvor ieg da i guds Nafn Resolverede at vilde vende for Vinden om, S:over,» skrev sjefen. Hensikten var å få driverom nedover Vik-siden, i det håp at «Gud imidlertid hafde ladt verrit bedaues» (bedres). Men da fokken begynte å fylle etter dette forsøket på «ku-vending», fikk de en sjø så det synkeferdige skipet ble liggende krenget under vann kanskje en halv time. De hadde nesten mistet alt håp om at «Lossen» noen gang skulle reise seg igjen, da de endelig fikk fokkeskjøtet loss og mesanen halt ut, så skipet kom opp til vinden igjen.

Etter denne mislykte manøvren «Proberede wj det atter 2den gang igien, hvad gud og lycken vilde gjøre», men skjebnen stod dem fortsatt ikke bi, og det var ikke andet de kunne «til Fregatten og folches hiælp end som at drifve og tage imod det gud hafde forseet os med».

Omtrent klokken 2030 om aftenen fikk Bruun den første brenningen å se. (Han sier både «½9» og «halv Elleve».) Det måtte være Torbjørnshjør, hvor det i moderne tid ligger et fyr, 8 n. mil OSO for Færder. De kom med «største guds forsuin» over de første brenningene og fikk også se den svake flammen av det primitive fyret på Store Færder. Men da de forsøkte å prange seil og ligge vestenom Søstrene, var stormen for hard og vinden for skrall. De kunne heller ikke gå over stag, og «for de wind om var paa bierget!» (Altså, hvis de forsøkte ku-vending, bar det rett på land!)

Rundt om var det mørke natten. En halv fjerding (2 nautiske mil) sopte de langs brenningene. «Da Stødte Skibet paa dend N:W: kant af Ejlland Wallør, det 5te Stød Sanch dend Ned paa 6 fafner Vand . . .»

«Formedelst at den paa Klipen fik saadan et Næssepuf, da den drev der imod, at stefnen uden tvifl Er støt ind; skibet sank der strax saa indted kand biergis, førend sommer dage», skrev Rosenpalm.

Mastene og baugsprydet gikk straks over bord, og en hel del av mannskapet ble berget ved hjelp av dem.

Da alt var gjort opp, viste det seg at av de 109 mann som var ombord, ble 54 berget, mens 55 druknet. Av de 109 var 6 svenske krigsfanger, som skulle føres til Fladstrand. Av dem omkom 5, mens bare 1 ble reddet. 3 av besetningen var akterutseilt i Staværn og reddet på den måten livet.

Den av de overlevende for hvem tragedien var størst, var nok capitain-lieutenant P. Chr. Bruun. Han synes også å ha tatt seg fryktelig nær av det, så nær at han tenkte for meget på seg selv, for lite på sine folk. Han begyn-

«Lossen»s forlis, julenatten 1717. Etter maleri av den danske marinemaler, kommandør Paul E. B. Sinding. (Fot. Terje E. Akerhaug, Oslo.)

The wreck of the "Lossen". From a painting by the Danish marine artist, Commodore Paul E. B. Sinding.

ner sine rapporter eller brev etter ulykken med uttrykk som «Min uløkkelig skiebne I verden» eller «Min u-lykkelig tillstand» må han «underdanigst» eller «ydmygelig» tilkjennegi, men sin besetning nevner han nesten ikke uten i sitt aller første brev til Rosenpalm, da han fra Hvaler ber om midler til «min og folckets forsorg og underholdning». Han tigger om å få et års gasje utbetalt til seg selv, og klager over at «ieg kom paa Bergit med mine gamle Søkklæder, som mand bruger i Søen», men det er ikke funnet et ord fra hans side om at også hans folk kunne trenge penger og klær.

Så sent som den 8. juli 1720 skrev han til kongen og undskyldte seg i en klage over forbigåelse ved avansement: . . . Jeg vil og haabe Deres Ko:Mas: allernaadigst efttertenche, at det var mig umueligt, at sette Mig imod dend Ulyche |: Ved Nogen Videnschab eller Kunst :| som Herrens haand ved fre-gattens forulychelse forarsagde.»

Den 7. januar 1718 sendte capitain-lieutenant Bruun til General-Kommissariatet for Sjø-Etaten to ruller, en over det mannskap som ved «Lossen»s for-

ulykkelse var bortdød, en over dem som var blitt salveret. Kvittering for disse to ruller er funnet, men dessverre er rullene selv ikke kommet for dagen foreløpig.

Med hensyn til den øvrige konvoyens skjebne vet man utenom det ovenfor nevnte bare:

Koffardiskipet «St. Cathrina» klarte under stormen å redde seg inn til Strømstad, men der ble det tatt som prise av svenskene! Besetningen ble ført som krigsfanger til Gøteborg, og der traff de skipper Christen Pedersen fra København. Han hadde ført kreyerten «St. Peder», som også var med i konvojen. Den berget seg fra elementenes rasen og kom seg sørover så langt som til Kullen. Der ble den tatt av to svenske kapere og den 27. desember 1717 (3. juledag) ble den som prise ført inn til Gøteborg.

XVII. FROSKEMENNENES TRIUMF

Det var den 3. oktober 1962, at orlogskaptein Rolf Scheen under forskningsarbeid i Rigsarkivet i København første gang kom over de av almenheten for lenge siden glemte beretninger om fregatten «Lossen» og dens skjebne.

Lørdag 15. juni 1963 dro en ekspedisjon til Papperhavn på Hvaler for å prøve å lete opp vraket. Etter ankomsten til Papperhavn ble det rekognosert både ved å gå rundt stranden og ved å konferere med enkelte av stedets innbyggere, som alle med stor beredvillighet fortalte hva de kjente til av gamle overleveringer eller historier. Nevnes skal kjøpmann Aleksander Barm, d'herrer Ole Johansen, Karl Vauger m.fl.

Det ble fortalt om mark, skipsorm, som spiser treskrog, slik at man ikke kunne regne med å finne «Lossen»s skrog intakt. En jernkule var en gang funnet innerst i bukten Stolen av Juel Magnussen. Den bukten fortsetter i lendet som en liten myrfylt dal, og der skal det være funnet hodeskaller. Gamle folk har der snakket om en «skipskirkegård» med graver som har vært kalt «russegraver».

Etter det fortalte og ennå mere etter stedets utsende og beliggenhet utpekte Stolen seg som det sannsynlige sted for «Lossen»s grav, så meget mere som et lite stupbratt fjellparti ville være utmerket egnet til å gi «Lossen»s stevn det «næssepuf», som viceadmiral Rosenpalm skrev om den 3. januar 1718. Pussig nok pekte også en kurslinje orlogskaptein Scheen hadde trukket opp etter «bestikk» på grunnlag av kapteinløytnant Bruun's noe vage angivelser i en skisse i

«Aftenposten»s aftennummer den 27. november 1962 nøyaktig på denne Stolen.

«Lossen» lå der den var sunket for godt og vel 245 år siden, posisjon: Nord bredde 59° 5,7', Ost lengde 10° 50'.

Marinearkeologene kunne i fortsatt samarbeid med froskemenn begynne sin vitenskapelige utforskning.

XVIII. ORTOGRAFI. KILDER. BIBLIOGRAFI. HENVISNINGER.

Norske og danske sjøoffiserers navn er gjerne skrevet som i T. A. Topsøe-Jensen og Emil Marquard's store verk *Officerer i den dansk-norske søetat 1660—1814*.

For egne skipsnavn er helt fulgt H. G. Garde's *Efterretninger om den danske og norske Sjøemagt*, selv om den ikke sjelden er inkonsekvent. Sjøoffisers-titler er også etter Garde, dog uten store bokstaver. I visse tilfelle er moderne betegnelser brukt, og utenlandske titler er helst skrevet på originalspråket.

Svenske krigsskip er mest skrevet som i P. O. Bäckström's *Svenska flottans historia*.

Med hensyn til geografiske navn har forfatteren valgt å bruke samtidens skrivemåte, uten at det har vært mulig å gjøre det helt konsekvent. Variasjoner kommer også inn, når et navn kommer inn både som dansk og tysk, f.eks. Holsten — Holstein, Oldenburg — Oldenburg etc.

*

Av kilder bygger skriftet mest på originaldokumenter i Rigsarkivet i København.

I det norske riksarkiv har Holmen Isegran's material- og pengeregnskap for årene 1683-86 vært særlig interessante, hva der vil fremgå av teksten, likesom en i denne har omtalt en pakke om Fredriksstads galei 1619—1629 i marinearkivet før 1655 i det danske riksarkiv.

Det har av økonomiske hensyn ikke vært funnet nødvendig å vise i detalj til hvert eneste benyttet skriv. Under «henvisninger» er for hvert kapitel oppgitt de viktigste kopibøker eller pakkesaker ved numre, og det vil da vanlig være forholdsvis enkelt ved hjelp av vedkommende dato å finne frem til originaldokumentet.

De viktigste danske arkivsaker som er brukt, er:

ADM 242 — ADM 256 = Admiralitetets general-kopibøger 1683—1720.

Adm 573 — ADM 604 = Admiralitetets indkomne sager 1683—1720.

Sk 496 — Sk 525 = Søkrigskancelliets indkomne sager 1682—1720.

Man ønsker her å uttale sin hjerteligste takk både til Rigsarkivet i København og til Riksarkivet i Oslo for den aldri sviktende hjelpsomhet og elskverdighet som man til enhver tid har møtt i begge arkiver.

Det har dessverre ikke vært tid til å gjennomgå på langt nær alle de arkivalier en ville hatt bruk for, om *alt* om «Lossen» skulle være tatt med. Her har man imidlertid fått god hjelp og for skriftets formål fullt tilstrekkelige opplysninger i den trykte litteratur. Særlig har kommandør Olav Bergersen's mektige verker, som utmerker seg både ved detaljrikdom og pålitelighet, spart forfatteren for mange arkivundersøkelser.

*

Nedenfor er i alfabetisk rekkefølge etter forfatteren (i noen tilfelle etter titelen) oppgitt de viktigste bøker eller avhandlinger, som har vært brukt under arbeidet. Alle bøker etc.

er oppført med numre, og en henvisning er for hvert kapitel under «henvisninger» utført ved to sammenhengende tall med s mellom. Tallet foran vedkommende s er bokens nummer i bibliografien. Tallet etter s er sidetallet i boken for vedkommende opplysning. Små bokstaver, a, b, c etc. betyr bind I, II, III etc. for verker med flere bind.

En del opplysninger i I. kapitel om galei-bygging er tatt fra *Norske Rigs-Registranter*. Det er så lett å finne frem til disse i registrantene, at noen henvisning ikke er funnet nødvendig.

Bibliografi.

1. Alten, Georg von: Handbuch für Heer und Flotte. Berlin 1911-14.
2. Anderson, R. C.: Naval Wars in the Baltic. London 1910.
3. Barfod, Halfdan: Vor Flaade i Fortid og Nutid. Fredericia 1941.
4. Barstad, H. J.: Om Nordmænds Deltagelse i det danske Hjelpekorpets i Irland og Flandern 1689—1697. Oslo 1928.
5. Bastrup, C.: Konvojreiser i Slutningen af det 17. Aarhundrede. Tidsskrift for Søværnen. Kjøbenhavn 1900.
6. Bataillon 17: Bidrag til 17. Bataillons Historie 1657—1907. Kjøbenhavn 1907.
7. Bergersen, Olav: Viceadmiral Tordenskiold. Trondhjem 1925.
8. Bergersen, Olav: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt. Trondheim 1953 flg.
9. Briand de Crèvecoeur, E.: Iver Huitfeldt. Kjøbenhavn 1947.
10. Bäckström, P. O.: Svenska flottans historia. Stockholm 1884.
11. Christian V.s reise til Norge 1685. Diverse håndskrifter i Oslo og Kjøbenhavn.
12. Dehli, Martin: Fredrikstad bys historie. Fredrikstad 1960-64.
13. Frederik IV.s Reise i Norge 1704. Diverse håndskrifter i Oslo og Kjøbenhavn.
14. Garde, H. G.: Efterretninger om den danske og norske Sømagt. Kjøbenhavn 1833 flg.
15. Garde, H. G.: Den dansk-norske Sømagts Historie 1700—1814. Kjøbenhavn 1852.
16. Generalstaben, Danmark (With-Seidelin, C. L. m.fl.): Bidrag til Den store nordiske Krigs Historie. Kjøbenhavn 1900 flg.
17. Generalstaben, Norge: (Johannes Schiøtz) Elleveårskrigen militære historie. Oslo 1936 flg.
18. Grüner, H.: Beretninger om Norges Befæstninger, Christiania 1902.
19. Jahn, J. H. F.: Det danske Auxiliærkorps i engelsk Tjeneste fra 1689 til 1697. Kjøbenhavn 1840.
20. Kråkerøy kommune: Kråkerøy. En østnorsk kystbygd. 1957.
21. Lind, H. D.: Om nogle danske Orlogsskibe paa Kong Christian den Femtes tid. Tidsskrift for Søværnen, Kjøbenhavn 1917.
22. Riksantikvariatet: Fredrikstad (C. S. Widerberg: Festningen.) Oslo 1934.
23. Sehested, Thyra: Admiral C. T. Sehesteds Saga. Kjøbenhavn 1904.
24. Sivertsen, Olav: Mindre-Alv. Norsk Militært Tidsskrift, Oslo 1935.
25. Svenska flottans historia. Malmø 1943.
26. Tank, Roar: Fredrikstad 1660—1699. Norsk Historisk Tidsskrift 1909.
27. Tanums store rettskrivnings-ordbok. Av Jakob Sverdrup og Marius Sandvei. Oslo 1961.
28. Topsøe-Jensen, T. A. og Marquard, Emil: Officerer i den dansk-norske Sjøetat 1660—1814 og den danske Sjøetat 1814—1932. Kjøbenhavn 1935.
29. Tordenskiolds brev. Redigert av Olav Bergersen. Trondheim 1963.
30. Tordenskiolds matros. Dagbok ført av en norsk matros paa den dansk-norske flaaete 1710—1714. (Niels Trosner). Ved Roar Tank. Kristiania 1923.
31. Tuxen, A.: Overfaldet paa Hamburg 1686. Historisk Tidsskrift. Kjøbenhavn 1892-94.

32. Unger, Gunnar: Sjømaktens inflytande på Sveriges historia. Åren 1700—1927. Stockholm 1929.

Hertil:

33. Scheen, Rolf: Ligger fregatten «Lossen» på bunnen ved Vestergø? Skipsforlis fra 1717 oppklart ved undersøkelser i København. Konvoi-katastrofen julaften 1717 da Misin-gene kunne fått nye vrak. Aftenposten nr. 498, lørdag aften 27. oktober 1962.
34. Scheen, Rolf: Dramatisk leting etter vraket av fregatten «Lossen» fra 1717. Aftenpos-ten nr. 274, onsdag aften 19. juni 1963.

Henvisninger.

Kapitel I. ADM 240, ADM 241, ADM 242, 8bs583, 21s359, 350, 20s607, 16a217, 21s353, 28a445.

Kapitel II. Sk 497, ADM 244, 8bs586, 587, 4s18, 31s, 519, 551, 559.

Kapitel III. ADM 245, 8bs596, 28bs691, 608, 609.

Kapitel IV. ADM 245. 4s6, 7, 18, 19, 21, 22, 8s661, 663, 666, 670, 16as313.

Kapitel V. ADM 246, Lossen's journal, 8cs51, 53, 54, 57, 69, 70-72, 74, 75.

Kapitel VI. 28as271, 4s251-253, 8cs245, 248, 253-255.

Kapitel VII. ADM 247. Journal.

Kapitel VIII. 28bs455.

Kapitel IX. ADM 247, 28b497, 571, 23s33, 16a350.

Kapitel X. ADM 247, 16a274, 463, 377, 378, 292, 14bs49, 50.

Kapitel XI. Gyldenløve's journal m.fl. håndskrifter. 14bs75, 136, 8ds231-252, 251, 23s47.

Kapitel XII. ADM 249, ADM 250, 8ds460, 461, 521, 522, 14bs97, 98, 16bs173, 186, 187, 182, 301, 302, 188, 16cs83.

Kapitel XIII. ADM 250, ADM 251, KOM 721, 16cs83, 85, 86, 93, 94, 106, 110, 112, 116, 121, 122, 126, 123, 124, 162, 229, 163, 241, 242, 14bs189, 201, 219-221, 229-231, 8ds541, 543, 546, 577-579, 600 MOs14, 2042, 43, 2s144, 28bs511, 23s68-69.

Kapitel XIV. Journal. ADM 251, Sk562, ADM 252, ADM 253, ADM 254, 16cs342, 344, 346, 318, 407, 410, 411, 412, 462, 417, 419, 420, 421, 16cs165, 217, 223, 224, 238, 239, 229, 230, 188, 186, 16fs273, 16gs85, 89, 108, 109, 114, 115, 122, 123, 125, 219, 221, 230, 2s148, 10s175, 2s178, 162, 169, 17cs407, 429, 430, 435, 440, 442, 443, 398, 444-446, 450, 454-457, 449, 467, 473, 477, 481, 489, 490, 493, 496, 497, 30s88, 96, 93-95, 99, 158, 164. 29s75, 188, 203, 32s47, 48, 3as234, 235, 246, 14b251, 252, 256, 269, 281, 284, 288, 295, 32s59, 54, 1ds4, 1fs863, 1-is403.

Kapitel XV. ADM 254, 7bs581, 641, 681, 3as259. Persh Tidsskr. 2 r., VI, s. 80—83. 16hs42, 43, 44, 28, 29, 49, 31, 7bs700, 701, 29s248, 270, 271, 292, 301, 312, 322, 225, 339, 346, 374, 378, 421, 415, 416, 419, 426, 454, 455, 461, 462, 480, 481, 483, 505, 541, 547, 550, 552, 2s180.

Kapitel XVI. ADM 255, ADM 600, ADM 601, KOM 757, Sk 519, SK 526, 23s142-143.

SUMMARY

The Naval frigate "Lossen", 1684—1717.

The "Lossen" was a frigate of the Danish-Norwegian navy, built by Isegran naval yard, near Fredrikstad during the years 1684—1686, and wrecked on the Hvaler Islands in 1717. Her remains were discovered in 1962. The Norwegian Maritime Museum has performed extensive maritime archaeological excavations on the site of the wreck, and systematic descriptions of the finds are currently being published in the Museum's annuals.

Commander Rolf Scheen, a prominent Norwegian naval historian, was able to localize the site of the wreck from observations given in the master's report after the disaster. After extensive research, mainly in the Danish National Archives, he has reconstructed "Lossen's" career, which is the subject of the present article.

The "Lossen" was a rather small vessel, having the following main dimensions (in Dutch feet): Length: 101, breadth: 23.3, depth 10.6. She was armed with 18 6-pound and 6 3-pound guns, and carried a total complement of abt. 100 men. Frigates were generally swift and manoeuvrable. "Lossen" was mainly employed on escort and transport duties, beside recognition tasks in the North Sea/Skagerrak/Baltic area.

The last part of her career coincided with the Great Nordic War (1709—1720). At the Battle of Køge Bay in 1710, the "Lossen" was situated next to the great ship-of-the-line "Dannebrog", commanded by the illustrious sea hero Iver Huitfeldt. After having fought gallantly, the "Dannebrog" was blown to pieces by her own crew, with only a few survivors. Despite her precarious situation, the "Lossen" suffered no damage. She also took part in the Battle at Rügen in 1715. On escort duties, "Lossen" frequently encountered enemy naval vessels of her own type.

She met her end in the violent gale that swept across the North Sea and Skagerrak on Christmas Eve, 1717. Of her total complement of 109, 55 people perished.